

Kristi Rääst

**ASENDUSHOOLDUSEL OLEVATE NOORTE
ETTEVALMISTAMINE ISESEISVAKS ELUKS
MTÜ MARIA JA LAPSED NÄITEL**

LÕPUTÖÖ

Teenusmajanduse instituut

Sotsiaaltöö õppekava

Juhendaja: Triin Vahula

Mõdriku 2023

Mina, Kristi Rääst, tõendan, et lõputöö on minu kirjutatud. Töö koostamisel kasutatud teiste autorite, sh juhendaja teostele on viidatud õiguspäraselt. Kõik isiklikud ja varalised autoriõigused käesoleva lõputöö osas kuuluvad autorile ainuiskuliselt ning need on kaitstud autoriõiguse seadusega.

Juhendaja Triin Vahula, (allkirjastatud digitaalselt)

Lõputöö on kaitsmisele lubatud Teenusmajanduse instituudi direktori korraldusega: nr 1-14/53

Kuupäev 03.05.2023.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristi Rääst sünnikuupäev: 23.
juuni 1998

annan Tallinna Tehnikakõrgkoolile (edaspidi kõrgkool) tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Asendushooldusel olevate noorte ettevalmistamine iseseisvaks eluks MTU Maria ja lapsed näitel“

1. reprodutseerimiseks paberkandjal kõrgkooli raamatukogus avaldamise ja säilitamise eesmärgil;
2. elektroonseks avaldamiseks kõrgkooli repositooriumi kaudu;
3. kui lõputöö avaldamisele on instituudi direktori korraldusega kehtestatud tähtajaline piirang, lõputöö avaldada pärast piirangu lõppemist.

Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile ja kinnitan, et:

1. lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid ega muid õigusi;
2. PDF-failina esitatud töö vastab täielikult kirjalikult esitatud tööle.

Tallinnas,
03.05.2023 (allkirjastatud digitaalselt)

SISUKORD

TÖÖS KASUTATUD MÕISTED	4
SISSEJUHATUS	6
1 TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	9
1.1 Kiindumusteooriast lähtuvalt noorte ettevalmistamine iseseivaks eluks	9
1.2 Süsteemiteooriast lähtuvalt noorte ettevalmistamine iseseivaks eluks	11
2 ASENDUSHOOLDUS EESTIS	14
2.1 Asendushooldusteenuse eesmärk Eestis	14
2.2 Vajalikud oskused iseseisvaks elu alustamiseks	16
2.3 Kohaliku omavalitsuse roll asendushooldusel oleva noore elus	23
3 LÕPUTÖÖ EESMÄRK, METOODIKA JA VALIM	29
3.1 Lõputöö eesmärk ja ülesanded	29
3.2 Lõputöö metoodika	30
3.3 Lõputöö valim ja konfidentsiaalsus	30
4 UURIMISTULEMUSED JA ANALÜÜS	32
4.1 Üldiselt asenduskodust ning suhetest perevanemaga	32
4.2 Ettevalmistusest iseseisvaks eluks mõjutavatest teguritest	33
4.3 Eluks vajalikud oskused ja teadmised	35
4.4 Noorte ja perevanemate hinnangud ja võimalikud probleemid	40
KOKKUVÕTE	44
SUMMARY	46
VIIDATUD ALLIKAD	48
LISAD	52

TÖÖS KASUTATUD MÕISTED

Asendushooldusteenus- Asendushooldusteenus on mõeldud lastele, kes on jäänud vanemliku hoolduseta, asendushooldusteenus keskendub lapsele tema põhivajaduste rahuldamist, peresarnaste elutingimuste loomine, turvalise ja arenguks soodsa elukeskkonna loomine ning lapse ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täisealisena. (Sotsiaalkindlustusamet, 2023)

Asenduskodu- kodu, mis on nõuetele vastav ning seal osutatakse asendushooldusteenust. (Eesti Asenduskodu Töötajate Liit, 2023)

COVID-pandeemia- nakkushaigus, mille iseloomulikemaks sümptomiteks on külmetushaigusele olevad omadused, raskemate juhtumite puhul põhjustab haigus kopsupõletikku ja hingamisraskusi. (Terviseamet, 2023)

Eestkoste- Eestis otsustab kohus eeskoste seadmise üle. Eestkostja kohus on hoolitseda eeskostetava lapse eest ning tagada talle arengut toetav keskkond, riigi poolt on määratud eestkostjale rahaline toetus. Eeskoste määratakse lapsele, kelle vanemalt on ära võetud vanemlikud õigused või ta on piiratud teovõimega, lisaks sattuvad lapsed eeskostele, kelle vanemad on surnud või vanem(ad) ei saa kasvatamisega hakkama. (Eesti Asenduskodu Töötajate Liit, 2023)

Hoolduspere- nimetatakse peret, kes kasvatab oma kodus teisest vanematest sündinud last. Lapse hooldamiseks on kolm varianti, kas see on pikaajaline, lapse täiskasvanuks saamisen või ajutiselt, kuni lapse päritolupere suudab taas lapse eest hoolitseda. (Sotsiaalkindlustusamet, 2023)

Hoolekandenasutused- on kohaliku omavalitsuseüksuse või riigi asutused või avalik-õiguslikud või eraõiguslikud juriidilised isikud ja nende asutused. (Sotsiaalhoolekande seadus, 2004)

Järelhooldusteenus- on mõeldud asendushoolduselt lahkuvatele noortele, järelhooldusteenus on kohaliku omavalitsuse poolt korraldatav sotsiaalteenus. Järelhooldusteenus on suunatud eelkõige iseseisvaks toimetulekuks ja õpingute jätkamise toetuseks. Teenust osutatakse tuginevalt juhtumiplaanile, millest lähtuvalt tagab KOV noorele eluaseme ning vajaduspõhised toetused/teenused. (Sotsiaalkindlustusamet, 2023)

KOV- kohalik omavalitsus

Perekodu- teenuse osutamine toimub kuni kolme perevanemaga peres, kes elavad kohapeal kümme ööpäeva kalendrikuus koos perekodus kasvatavate lastega. (Tallinna lastekodu, 2023)

Perevanem- on füüsilise isiku poolt asendushooldusteenuse osutamine nelja kuni kuuele lapsele, perevanem elab ööpäevaringset koos asenduskodus kasvavate lastega. Teenust osutatakse perevanemal kuuluvates, nõuetele vastavates ruumides ning riigi poolt toimub antud teenuse rahastamine. (Eesti Asenduskodu Töötajate Liit, 2023)

Turvakodu- lapsele ajutise eluaseme, kus lähtutakse tema vajadustest, tagatakse turvaline keskkond. Turvakoduteenust korraldab kohalik omavalitsus. (Riigiportaal, 2023)

SISSEJUHATUS

Igas ühiskonnas on lapsi, kellel pole ema-isa või kelle vanemad ei tule toime nende eest hoolitsemisega ja nende vajaduste rahuldamisega. Vanemliku hoolitsuseta laste heaolu üleskasvatamise eest vastutavad Eestis kohalikud omavalitsused/linna- ja maakomunaalvalitsused. Muidugi on eelistatud see, et kõik lapsed kasvaksid oma bioloogilises peres või kasuvanematega peredes, kuid siiski on suur hulk noori, kes elavad asenduskodudes ehk vanema nimetusega lastekodus. 2020. aasta lõpu seisuga pakkus Eestis asendushooldusteenust 37 asendus- ja perekodu ning 111 hooldusperet. 2020. aasta lõpuga oli asendushooldusel 2277 last, kellest 1322 kasvas eeskosteperedes, 145 last hooldusperedes ning 800 last asendus- ja perekodudes (268 asenduskodus ja 532 perekodus). (Sotsiaalministeerium, 2022)

Perekonna juures kasvamine on lapse jaoks parim valik igakülgseks arenguks, laps omandab loomulikus kasvukeskkonnas eluks vajalikud oskused ning teadmised ning perekonnas keskel kasvamine tagab lapsele igakülgset armastust ja tuge. Asendushooldusteenus on mõeldud lastele, kes on jäänud vanemliku hoolitsuseta või noortele ja lastele, kelle vanemad ei saa nende kasvatamisega hakkama, tänu, millega kasvatakse väga rasketes elutingimustes. Asendushooldusel viibivad noortel tuleb tihti peale kiiremini iseseisvaks eluks hakata valmistuma, üleminek enda elu peale on järsem võrreldes päritolu peredest pärit noortega. Seaduse järgi on võimalik olla asendushooldusteenusel kuni täisealiseni ehk 18-aastani või kuni noor õpib kas kesk-, kutse- või kõrgkoolis. Lisaks on veel üks erisus tänu millele saab olla kauem asendushooldusel, kui laps on erivajadusega on võimalus viibida asendushooldusel ka peale täisealiseks saamist. Ehk eluliselt ja seadusest tulenevat võib öelda, et on kindlaks pandud, millal asendushooldusel oleval noor peab täiskasvanuks saama ja iseseisvalt eluga toime tulema, kui bioloogilisest peres on võimalik näiteks kauem elada ja vanemate toetusele loota. Asenduskodu peaks pakkuma noortele ja lastele kõike seda, mida pakub päritolu perekond ning arendama ja suunama noori sedavõrd, et nad oleksid edukad iseseisvasse elu asumisel. Samas, teiste riikide uuringud ja statistika näitavad, et vanemlik hoolitsuseta noortel, kes asuvad iseseisvasse ellu asendushoolduselt on keerulisel alustada iseseisvat elu, kui noortel, kes astuvad ellu päritolu perekonnast. Uuringud näitavad samuti, et üldiselt on asenduskodudes kasvanud noortel hilisemas eas vähem edukamad nii hariduses kui ka tööturul, elavad näiteks sotsiaalabist ning teenivad vähe, millega kaasneb oht langeda vaesusesse. Sageli kogevad ka rohkem suhte probleeme ning sotsiaalselt isoleeritumad (Praxis, 2016). Eestis puudub ning napib statistika selle kohta, kuivõrd

edukalt õnnestub asenduskodust ellu astuvatel noortel alustada iseseisvat elu ning elada täisväärtusliku ühiskonna liikmena. (Osila, Turk, Biin, Piirits, Annist & Masso, 2016)

Lõputöö aluseks on võetud kiindumus-ja süsteemiteooria. J.Bowlby oli Briti psühholoog ja psühhoanalüütik, kes väitis, et varases lapsepõlves kiindumussuhted mängivad hilises arengus kriitlist rolli. Bowlby uskus, et on lapsed on sündinud bioloogiliste kalduvustega otsida kiindumussuhteid ning jääda nende lähedusse. Vanema läheduses olemine tagab lapse vajaduste rahuldamise ning keskkonnaga kohanemise. Bowlby kiindumusteooria põhi fookuses on kättesaadavad emad, kes vastutavad oma imikute vajadustele ning loovad turvatunde (Cherry, 2020). Bowlby väitis, et emaarmastus imiku-ja lapseas on väga tähtsal kohal, võrdluseks tõi vitamiinide ja proteini mõju füüsilisele kehale. Samuti väitis Bowlby, et tema teooria kohaselt on psüühiliste häiretega inimeste sotsiaalsed suhted kehtivad lapsepõlves kogetud suhtluse tagajärjel. (Butler, 2002, lk 84-85)

Süsteemiteooriat iseloomustab mitmekülgne lähenemine, võetakse arvesse nii psühholoogiliste, individuaalsete, ühiskondlike kui ka keskkondlike tegureid. Süsteemiteooria põhimõtteks on see, et keskkond on terviklik ja kõik astmed mikrotasandist (perecond, lapsed, omavahelised suhted) makrotasandini (normid, üldised hoiakud, seadused ning ka väärtushinnangud näiteks vägivalla suhtes) on omavahel seotud. (Klefsbeck & Ogden, 2001)

Lõputöö eesmärgiks on analüüsida MTÜ Maria ja lapsed noorte ettevalmistust iseseisvaks eluks ning vastavalt tulemustele teha ettepanekuid ettevalmistuse parendamiseks.

Eesmärgi saavutamiseks on püstitatud järgmised uurimisküsimused:

1. Kuidas ja missuguselt mõjutab kiindumus-ja süsteemiteooria asendushooldusel olevate noorte ettevalmistust iseseisvaks eluks?
2. Millised on noorte teadmised ja oskused erinevates eluvaldkondades nagu igapäevaoskused; sotsiaalsed suhted; töö ja haridus, rahadega majandamine?
3. Millised suhted on kasvandikel bioloogiliste vanematega ning kas ja kuidas need mõjutavad iseseisvumist?
4. Kuidas hindavad perevanemad asenduskodudes ettevalmistust iseseisvaks eluks ning mida tuleks muuta/parandada?

Lõputöö esimeses peatükis on välja toodud kiindumusteooria olemus ja kiindumusteooria põhimõttest lähtuvalt asendushooldusel olevate noorte ettevalmistamine iseseivaks eluks. Lisaks on järgnevas peatükis välja toodud süsteemiteooria seos noorte ettevalmistamisega iseseivaks eluks ümbritsevatest süsteemidest. Teises peatükis kirjeldatakse asendushoolduse eesmärki Eesti asenduskodudes, vajalikud oskused ja teadmised, mis on olulised iseseisva elu alustamiseks ning kohaliku omavalituse rolli asendushooldusteenusel oleva noore elus. Kolmandas uuringu eesmärki ja küsimusi, kirjeldatakse uuringus kasutatavat metoodikat, uuringu valimit ning selle moodustamist. Samuti antakse ülevaade andmekogumise ja -analüüsi meetodist. Neljas peatükk annab ülevaate uurimistöö eesmärgist, ülesannetest, metoodikast, valimist ning andmete kogumise ja analüüsimise kirjeldusest. Viendas peatükis analüüsitakse uurimistöö raames saadud tulemusi ning lisas on välja toodud uurimuse intervjuu kava.

1 TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

Järgnevas peatükis on välja toodud kiindumusteooria olemus ja kiindumusteooria põhimõttest lähtuvalt asendushooldusel olevate noorte ettevalmistamine iseseivaks eluks. Lisaks on järgnevas peatükis välja toodud süsteemiteooria seos noorte ettevalmistamisega iseseivaks eluks ümbritsevatest süsteemidest.

1.1 Kiindumusteooriast lähtuvalt noorte ettevalmistamine iseseivaks eluks

Kiindumusteooria on välja kujunenud viimaste aastakümnetel ning selle rajajaks peetakse John Bowlby (Marshall, 2018, lk 37-46). J.Bowlby oli Briti psühholoog ja psühhoanalüütik, kes väitis, et varases lapsepõlves kiindumussuhted mängivad hilises arengus kriitlist rolli. Bowlby uskus, et on lapsed on sündinud bioloogiliste kalduvustega otsida kiindumussuhteid ning jääda nende lähedusse. Vanema läheduses olemine tagab lapse vajaduste rahuldamise ning keskkonnaga kohanemise. Bowlby kiindumusteooria põhi fookuses on kättesaadavad emad, kes vastutavad oma imikute vajadustele ning loovad turvatunde (Cherry, 2020). Bowlby väitis, et emaarmastus imiku-ja lapsseas on väga tähtsal kohal, võrdluseks tõi vitamiinide ja proteini mõju füüsilisele kehale. Samuti väitis Bowlby, et tema teooria kohaselt on psüühiliste häiretega inimeste sotsiaalsed suhted kehvad lapsepõlves kogetud suhtluse tagajärjel. (Butler, 2002, lk 84-85)

Bowlby toetus isiklikule lapsepõlvele ning alustas uuringut varases lapsepõlves eraldamisest ja vanema kaotuse mõjust edasipidisele arengule elus. Tehtud uuringule tegi Bowlby järgmised järeldused: 1) vanemast eraldamine põhjustab lapsele elukestvaid raskusi ning 2) tõi psühhoanalüütik välja vanemate emotsionaalsed hoiakud laste suhtes on elu kujutavad mõjud. (Marshall, 2018, lk 37-46). Lisaks Bowlbyle tegi märkimisväärsed tähelepanekuid tema õpilane, kelleks oli Mary Ainsworth. Ainsworth tõi välja, et esimesel elu aastal omandatud käitumismustrid püsivad 70 %-l lastel kuni täiskasvanud ikka saamiseni ning tõi välja, et neid antakse lapse hooldaja kiindumusmustrite kaudu edasi järgnevatele põlvedele (Rygaard, 2014, lk 16). Kiindumusteoreetikud on jaganud kiindumuskäitumise mustreid nelja kategooriaase: 1) Turvaline kiindumuskäitumine- lapse ning tema vanema vahel on kiindumussuhe ja lapse areneb ning kasvab turvalises keskkonnas. Lapsed loovad kontakti ümbritseva keskkonnaga ning tunnevad ennast piisvalt turvaliselt. 2) Vältiv kiindumus - lapsed on iseseisvad ja ei taha lähedaste abi küsida ning ei soovi kellelegi toetud. Eesmärgid ja unistused täidetakse ükskõik, mis moel. 3) Ambivalentne kiindumus- sellises

kiindumuskäitumis mustrites lapsed märkavad kõike, mis toimub näiteks koolis olevas keskkonnas ja õppimine, sest nad märkavad näiteks ohte või erinevaid muutusi, nad võivad olla nii keskendunud ohule, et nad ei suudad keskenduda sellele, mida neile õpetatakse. Ambivalentsed lapsed näiteks arvavad, et kui keegi nendega ei suhtle võib olla midagi valesti. 4) Disorganiseeritud kiindumuslastel on selles perioodis pidev vajadus või tõrjutakse neid, tuleb teha koostööd lapsevanematega, et püüda mõista, mis lapsega toimub ning mida ta mõtleb. Disorganiseeritud periood on enamasti seotud keskkonnaga, kus laps(ed) on kasvanud, tegemist võib olla vägivaldsest perest pärit lapsega, kus on pidanud laps kogu aeg hirmul olema. (Marshall, 2018, lk 37-46).

Sellest, milliseks kujuneb lapse ja vanema vaheline kiindumissuhe sõltub lapsevanema käitumisest lapsega (Bowlby, 2005a). Lapse ja tema eest hoolitseva isiku vahel tekkinud kiindumussuhe mõjutab Bowlby uuringute kohaselt hiljem lapse suhteid teiste inimestega (Bowlby, 2005a). Kiindumussuhete kohta on tehtud üle maailmselt palju erinevaid uuringuid, on uuritud kiindumussuhete püsivust, emarolli kiindumussuhete kujunemisel, kiindumussuhete mõju teismiliste eas ning kiindumussuhete tüübi kandumist paarisuhetesse. Eestis on taoliste sisuga uuringuid läbi viidud vähem, peamised uuringud on keskendunud vanema ja lapse vahelistesse suhetesse (Elias, 2012).

John Bowlby teooria kohaselt oli seotussuhtel neli faasi, hiljem järgnes viies faas. Esimeses faasis leiab aset signaliseerimine ja orienteerumine, mis toimub sünnist teise elukuuni, imik ei tee vahet inimestel. Teises faasis signaliseerib imik rohkemate inimeste suunas, näiteks naeratab imik emale või isale, see faas on teisest kuni kuuenda elukuuni. Kolmandaks faasis luuakse seotussuhe kiindumusobjektiga, kuna imik eelistab lähedust valitud inimestega, otsib imik lähedust liikumise ja signaliseerimine kaudu, see faas algab kuuendal või seitsmendal elukuul. Neljas faas on pärast teist eluaastat, kus tekib hooldaja ja lapse vahel eesmärgile orienteeritud usaldussuhe, mis viitab sellele, et imik hakkab kohanema hooldaja või lapsevanema soovidega. Näiteks on laps valmis ootama nii kaua kuni ema toitu valmistab. Viiendas faasis väljendab kiindumusobjekti seotuse vähenemises-kooliealiste ja vanemaseas laste puhul põhineb suhe pigem abstraktsetel kaalutlustel.

Kiindumusteooria võib iseloomustada erinevate sõnadega. Kiindumusteooriat iseloomustab kestus ja emotsioonide kaasatus-kiindumuse tekkimisel, säilitamisel, katkestamisel ja uuendamisel tõusevad intensiivsemalt esile emotsioonid. Samuti iseloomustab kiindumusteooriat spetsiifilisus-kiindumuskäitumine on suunatud kindlate isikute suunas, tavaliselt on lapsel kindlad inimesed eelisjärjekorras. Kiindumussuhete katkemise korral võivad lapsel esile tulla erinevaid emotsioonid

näiteks kurbus, viha, segadus, ärevus, seevastu kiindumusliku suhte taastamine toob turvatunde. Kiindumusteoorial on bioloogiline funktsioon- järglane otsib lähedust endast tugevama isiku näol, et saada kaitset. (Bowlby, 2005a).

Kiindumussuhted on väga olulisel kohal lapse ja noorte arengus, oluline on vanemate olemas. Pole tähtsust ka suhted on head või halvad, oluline on, et olemas inimesed, kelle peale saab alati loota. Asendushooldusel olevatel lastel on vanemad olemas, kui oleneb lapsest kas nad suhtlevad enda päritolu perega või mitte. Asenduskodus on perevanem, kes on noorte elus väga olulisel kohal.

1.2 Süsteemiteooriast lähtuvalt noorte ettevalmistamine iseseivaks eluks

Süsteemiteooriat iseloomustab mitmekülgne lähenemine, võetakse arvesse nii psühholoogiliste, individuaalsete, ühiskondlike kui ka keskkondlike tegureid. Süsteemiteooria põhimõtteks on see, et keskkond on terviklik ja kõik astmed mikrotasandist (perekeskond, lapsed, omavahelised suhted) makrotasandini (normid, üldised hoiakud, seadused ning ka väärtushinnangud näiteks vägivalla suhtes) on omavahel seotud. Sotsiaalne interaktsioon on vastastikuse kohandamise ja mõjutamise protsess, mis toimib kõige paremini inimese ja teda ümbritseva keskkonna vahel. Süsteemid jagunevad: mitteformaalseteks, formaalseteks ja ühiskonna poolt loodud süsteemid. Süsteemid võivad teineteise suhtes vastuollu minna. Heaks näiteks saab tuua sotsiaaltöötaja ja kliendi vahelist suhtlust. Sotsiaaltöötaja proovib aru saada kliendist ja keskkonna vahelistest probleemidest. Probleemiks ei ole mitte keskkond ega ka mitte klient, vaid nende omavaheline suhtus. Eesmärk on aidata aru saada, mis on olulised ja tähtsad ning mis ei ole niivõrd olulised. Inimesi võib jagada kolme liiki süsteemiks:

- 1) Mitteformaalsed süsteemid nagu näiteks kogukond;
- 2) Formaalsed süsteemid ehk loomulikud, nagu näiteks perekeskond, sõbrad, sugulased;
- 3) Ühiskonna poolt loodud süsteemid, nagu näiteks lasteaed, koolid jne. (Klefbeck & Ogden, 2001)

Oluline on meeles pidada, et süsteemi tuleb vaadata kui tervikut, süsteemi erinevate osade vaatlemine ei anna suuri tulemusi. Payne on välja toonud peamised põhjused, miks inimesed ei ole võimelised abisüsteeme kasutama: 1) süsteemid võivad puududa või ei ole võimalusi; 2) inimesed ei ole teadlikud süsteemidest; 3) süsteemi poliitika võib tekitada uusi probleeme ning 4) süsteemid võivad teineteise suhtes vastuollu sattuda. (Tulva & Viiralt, 2001, lk 34)

Sotsiaalne töö jagab süsteemiteooria kaheks: 1) üldine süsteemiteooria ja 2) ökoloogiline süsteemiteooria (Payne, 1995, lk 110). Üldine süsteemiteooria kirjeldab seda, kuidas erinevad

süsteemid toimivad. Ökoloogiline süsteemiteooria põhineb üldisel süsteemiteoorial, kuid seda on edasi arendatud erinevates suundades. Sotsiaalne süsteem on tervik, erinevad osad sõltuvad üksteisest (Tulva & Viiralt, 2001, lk 34). Ökoloogiline süsteemiteooria väidab, et last mõjutavad erinevad ökoloogilised süsteemid. Lapse arengut mõjutavad suhted erinevate keskkondadega ning keskkonna laiem sotsiaalne kontekst. Ökoloogilise süsteemiteooria kohasel on võimalik lapse ning tema keskkonna vahelisi vastastikuse mõjutamise suhteid ette kujutada astmeliselt laieneva süsteemiga. Iga süsteem on osa järgmisest süsteemist ning iga süsteemi aste on seotud järgmise süsteemi astmega (Tulva & Viiralt, 2001, lk 28).

Süsteemiteooria on inimeste ümber on informatsiooni ringlemise protsess. Kui infot jagatakse, siis inimene kuulab ja salvestab endale saadud info ning saadud info mõjutab tema käitumist ja emotsioone. Protsessi järgmine etapp on tagasiside, mille kaudu on võimalik tuvastada, kas inimene kuulas ja mõistis saadud infot (Payne, 2005, lk 144). Ökoloogilise süsteemiteooria rajajaks on Urie Bronfenbrenner. Tema ökoloogilise süsteemiteooria järgi tähendab ökoloogia keskkonnategureid, mis ümbritsevad inimesi ja inimesed on nendega seotud kaudselt või otseselt. Urie Bronfenbrenneri teooria järgi mõjutab keskkond, milles laps elab- tema mõtted, tunded, emotsioone, käitumist ning isiksust. Oma uuringutel püüdis rajaja välja selgitada need tegurid, mis mõjutavad last kõige enam. Urie kujutuse järgi jaguneb ökoloogiline keskkond neljaks süsteemiks. Ökoloogilise süsteemiteooria neli osa on: 1) Mikrosüsteemi kuuluvad inimesed, kellega lapsel on kõige lähedasem/otsesem kontakt nagu näiteks perekond, koolikaaslased, eakaaslased; 2) Mesosüsteem koosneb mikrosüsteemides olevate gruppide suhtest ehk näiteks lapsevanema ja õpetaja läbisaamine mõjutab last otseselt. Samuti mõjutavad lapse arengut ja käitumist peresisised suhted, näiteks kuidas vanemad omavahel suhtlevad; 3) Eksosüsteem koosneb teguritest, mis mõjutavad lapse arengut ja elu, kuid otsene seos süsteemi elementidega puudub. Lapse arengut mõjutab näiteks vanemate töökoht, lisaks veel vanemate vaba aeg töölt; 4) Makrosüsteem koosneb ühiskonnas olevatest institutsioonidest. Näiteks võib mõjutada last vanemate töökaotus, mis võib põhjustada vaesuse. Lisaks veel näiteks vanemate lahkuminek, mis võib mõjutada lapse arengut ja emotsionaalset tervist. Bronfenbrenneri teooria järgi iga lapse arenemine on protsess, mida mõjutavad väga suurel määral perekond ja kodu ning seejärel ümbritsev ühiskond/keskkond. (Veisson, 2009, lk 5-6).

Lõputöös käsitletakse peamiselt asenduskodu ja kohaliku omavalitsuse vahelist süsteemi, kuhu on kaasatud perevanemad ja teised asenduskodus töötavad spetsialistid ning kohalikus omavalitsuses töötavad spetsialistid, kes korraldavad vajaliku abi ja toetuse lähtudes lapse heaolust ja vajadustest.

Lõputöös toob autor välja erinevad koostööd erinevate süsteemide vahel ning mis tegurid mõjutavad noorte iseseisvumist. Süsteemide toimimisel on olulisel kohal sotsiaalsed suhted lähedastega ja päritolu perega, samuti on olulisel kohal kommunikatsioon, asenduskodu ja KOV peaksid vahetama pidevalt infot, mille tulemusel saab toimida heaolu süsteem kus on noorte vajadused täidetud.

2 ASENDUSHOOLDUS EESTIS

Järgnevas peatükis kirjeldatakse asendushoolduse eesmärki Eesti asenduskodudes, vajalikud oskused ja teadmised, mis on olulised iseseisva elu alustamiseks ning kohaliku omavalituse rolli asendushooldusteenusel oleva noore elus.

2.1 Asendushooldusteenuse eesmärk Eestis

Selles peatükis kirjeldab lõputöö autor asendushooldusteenuse eesmärki Eestis, kirjeldatakse, mis viisil osutatakse asendushooldusteenust ning mis on üldse asendushooldusteenus.

2020. aasta lõpu seisuga pakkus Eestis asendushooldusteenust 37 asendus- ja perekodu ning 111 hooldusperet. 2020. aasta lõpuga oli asendushooldusel 2277 last, kellest 1322 kasvas eeskosteperedes, 145 last hooldusperedes ning 800 last asendus-ja perekodudes (268 asenduskodus ja 532 perekodus). (Sotsiaalministeerium, 2022)

Asendushooldusteenus on mõeldud lapsele tema põhivajaduste rahuldamiseks ning turvalise keskkonna loomine, mis on võimalikuks peresarnases keskkonnas vastavatele elutingimustele loodud. Asendushoolduse peamiseks ülesandeks on iseseisvaks elus ettevalmistamine (Riigiteataja, 2007). Asendushooldusteenus on lühi-või pikaajaline lapse õiguste ja heaolu tagamine, asendushooldusteenus on kohaliku omavalituse poolt korraldatav sotsiaalteenus. Asendushooldusteenust osutatakse lühiajaliselt lapsele, kelle vanemad on andnud nõuoleku ajutiselt või perioodiliselt asendushooldusteenuseks, lühiajaline asendushooldus on kuni 90 päeva. Pikaajalist asendushooldusteenust osutatakse lapsele, kelle vanemad on piiratud teovõimega, neil on lapse hooldusõigus täielikult ära võetud või neid bioloogiline vanem on surnud (Eesti Asenduskodus Töötajate Liit, 2023). Asendushoolduse eesmärk on tagada väljaspool bioloogilist perekonda kasvatavate noorte ja laste heaolu ja areng ning ühtlasi valmistada neid ette iseseisvaks eluks.

Eestis on asendushoolduse vormiks asendushooldusteenus (mida osutatakse asenduskodus, perekodus või hooldusperes), eestkoste ja lapsendamine. Asendushoolduse teenuse osutaja on hoolduspere, asenduskodu või perekodu. Asendushooldusteenust osutav isik on kasvataja või perevanem. Lapsele on kõige sobilikum variant hooldusperes kasvamine, kelle liikmete hulka laps seaduslikult ei kuulu. Hooldusperes võib olla kuni neli last, sealhulgas hooldusperes oleva vanema enda lapsed kuni 14-aastased või teised isikud, kes vajavad igapäevaselt hoolt. Asendushooldusteenuse osutamine

perekodus on teenuse osutamine kuni kolme lapsega peres ning asenduskodus perevanematega peres, kus võib kasvada kuni kuus last. Asenduskodu peredes kasvatavate laste arv on aastatega järk-järgult vähenenud, et luua võimalikult peresarnaseid tingimusi, kuni 2010. aastani võis asenduskodus elada kuni kümme last, siis alates 2020. aastast võib peres kasvata kuni kuus last. Asendushooldusteenusel võib olla peres rohkem kui kuus last juhul, kui perest on eraldatud rohkem lapsi, sellega seoses on vaja tagada lastele kooskasvamise võimalus. Selline võimalus on lähtuvalt laste huvidest ja turvalisuse tagamisest ning selleks annavad nõusolekud laste seaduslikud esindajad ja kooskõlastuse Sotsiaalkindlustusamet. Asendushooldusel olevate laste eeskostjaks ja seaduslikuks esindajaks on tavaliselt KOV. Asendushooldusel saab lapsele pakkuda samuti eestkostepere, mis on perepõhine hooldusvorm ning perekonnaseadusest tulenevalt eelistatavam kui kohaliku omavalitsuse või juriidilise isiku eeskoste. Eestkosteperre kuuluvad tavaliselt lapse lähi võrgustikus olevad inimesed, näiteks vanaisa, vanaema, sugulased, lähedased, onud, tädid, õed, vennad. Eestkostepere on võimalik saada vajaduspõhist tuge kohaliku omavalitsuse poolt, näiteks koolitusi, nõustamisi, juhendamist kui ka rahaliste toetuse/teenuste kaudu (Sotsiaalministeerium, 2022). Asendushooldusel olevatele lapsetele on paika pandud kindlad summad midagi igakuiselt makstakse, kirja pandud andmete kohaselt on see igakuiselt vähemalt 240 eurot ning aastas on see summa vähemalt 2880 eurot. Kui on vaja teha muid kulutusi, siis need lepitakse kokku eeskostja ja teenuseosutaja vahel. Asendushooldusteenust rahastatakse teenust saava lapse eeskostja ülesandeid täitva kohaliku omavalitsuse üksuse eelarvest või selle puudumisel rahvastikuregistrisse kantud elukoha järgse kohaliku omavalitsuse üksuse eelarvest ning asendushooldusel oleva lapse sissetulekutest. Lapse/noore ülalpidamisest ja erivajadusest tulenevaid lisavajadusi rahatakse lapsele riigieelarvest igakuiseks ülalpidamiseks ja puudest tingitud lisakulude osaliseks hüvitamiseks ettenähtud sissetulekutest. (Eesti Asenduskodu Töötajate Liit, 2023)

Tehtud uuringute põhjal, mida on korraldanud sotsiaalministeerium on selgunud, et asendushooldusel olevate laste arv on viimastel aasta kümnetel vähenenud. 2000. aastal kasvas asenduskodus ligikaudu 500 last, 2009.aastal oli registreeritud asendushooldusteenusele 2953 last ning värskelt tehtud statistika põhjal oli 2022. aastal asendushooldusel 2277 last. Asendushooldusele sattuvate noorte väiksem arv võib olla seotud sellega, et laste koguarv on ühiskonnas vähenemas ning ka peredes eraldatud laste arv on vähenenud, lapse perest eraldamine on viimane varinat ning uuringutest tulenevalt võib öelda, et asendushooldusteenusele suunamine on vähenenud. Samas selgus uuringust, et kõige enam on lapsi suunatud elama eestkostepereadesse. Uuringutest on selgunud, et eestkosteperes

elamine on aastate tõusnud, 2018. aasta andmetel elas asendushooldusteenusel olevatest lastest lausa 60% eestkosteperedes. Lisaks selgus 2020. aastal tehtud uuringust, et 15-aastaseid ja vanemaid noori oli eestkostel 491 ehk lähiaastatel asub iseseisvasse ellu 37% noortest. Kõige vähem lapsi elab hooldusperedes, hooldusperedes elab vaid 5-6% kogu asendusteenusel olevast noorte arvust. 2020. aasta lõpul oli umbes 25% ehk neljandik hooldusperedes elavatest noortest vanemad kui 15-aastased. Märkimisväärne on asjaolu, et viimase kahe aasta jooksul on hakanud peres hooldusel olevate laste arv kasvama ning 2020. aasta lõpuks tõusis nende arv 145-ni. Lisaks tuleb paljudest uuringute statistikas välja, et noori on hakatud üha rohkem suunama hooldusperedesse. Seitse aastat tagasi tehtud hoolekandestatistikast selgus, et üle 40% lastest oli suunatud hooldusperedesse, siis kaks aastat tagasi tehtud uuringus selgus, et see protsent on tõusnud üle 50. Põhjusteks, miks hooldusperedesse satub rohkem lapsi võib vaid oletada, kindlaid uuringuid ja tõestusi selleks pole, eeldatakse, et hooldusperedesse sattumine on seotud riigi poliitikaga, et perede juures kasvaksid lapsed. (Sotsiaalministeerium, 2022)

Ehk üldiselt on asendushoolduse eesmärk pakkuda lastele kodus ja hoolitseda nende eest ja tagada neile võimalikult soodne ja turvaline elukeskkond. Viimaste aastatega on hakanud asendushooldusel olevate noorte arv vähenema, samas iseseisvuv tulevikus väga suur protsent noori, kes peavad oma elu eest ise täielikult vastutuse võtma.

2.2 Vajalikud oskused iseseisvaks elu alustamiseks

Asendushooldusteenusel olevate noorte valmisolekut ja iseseisvaks eluks ettevalmistust on uuritud nii välisriikides kui ka Eestis. Välisriikides on antud teemalisi uuringuid tehtud rohkem, kui Eestis. Iseseisvat elu alustamist peetakse suurimaiks väljakutseks noorte seas, tihti peale on asendushooldusel noored olukorras, kui tuleb teistest eakaaslastest varem täiskasvanuks saada ja iseseisvat elu varem alustada. Kuna praeguses ühiskonnas aina olulisemaks muutub hariduse omandamine ja karjääriline edu on väga olulisel kohal. Asendushooldusteenusel viibivate noorte isesvas elus hakkama saamist ja toimetulekut on uuritud varasemalt nii Eestis kui ka välisriikides, Eesti on uuringuid tehtud minimaalselt, välismaal on sarnaseid uuringuid tehtud rohkem. Iseseisvat elu alustamist ning vastutuse võtmist peetakse üheks suurimaks väljakutseks kõikide noorte inimeste seas, samuti on keeruline alustada elu ka nendel noortel, kellel on olemas bioloogiline pere. Tänapäeva ühiskonna muutuvad standardid üha kõrgemaks, noorte hariduse omandamise teekond on kujunenud pikemaks

ning karjääriteed ja pereeluga alustatakse oluliselt hiljem. Tihtipeale on asenduskodus elavad noored olukorras, kus neil tuleb võrreldes bioloogilisest perest pärit noortest varem iseseisvat elu alustada ning tuleb kiiremini vastutust võtta enda eest ehk nõ saada täiskasvanuks kiiremini. Sest tihtipeale on noortel lihtsam, kes tulevad bioloogilisest peredest, vanemate toetus ja kodus elamise võimalus on olemas (Greenen ja Powers, 2007). Tänapäeva ühiskonnas on tavaline see, et võrreldes varasema ajaga on lapsevanemad toetavamad ning aitavad enda lapsi rohkem iseseisvasse ellu asumisel. Paljud, peamiselt välismaised uuringud on näidanud, et bioloogilise perekonna olemasolu aitab paremini kohaneda muutustega, aitab paremini toime tulla probleemide ja kitsaskohtadega ning tagab parema toimetuleku ja heaolu, kui on olemas inimesed, kes on igakülgse toeks (Waithaka, 2014). Asendushooldusteenusel olevate kasvandike puhul on suhted päritolu perekonnaga ja teiste sugulastega vägagi minimaalsed või täiesti puudulikud, millest võib olla tingitud see, et neil on raskem iseseisvalt toime tulla (Driscoll, 2013).

Mitmetest rahvusvahelistest uuringutest on selgunud, et asenduskodust lahkuvate noorte puhul esinevad sagedamini ohutegurid. Peamiste ohuteguritena on uuringutest välja toodud madal haridustase, see tähendab, et noored on õppinud kutseõppes, keskharidus on kas omandamisel või on õppimine jäetud pooleli. Enamus juhtudest nõuavad tööandjad siiski keskhariduse olema olemast ning kui on soov edukamalt siseneda tööturule on haridusnõue kõrgem. Lisaks on erinevad uuringud toonud välja, et noored, kes on asendushoolduselt lahkunud jäävad töötuks või töötavad miinimumpalga eest erinevatel töökohtadel, mille tõttu on sissetulekud ebastabiilsed (Jones, 2014). Samuti on selgunud erinevatest uuringutest, et asendushooldusteenusel lahkuvad noored võivad sõltuda sotsiaalsetest toetustest ja teenustest ning lisaks on tõenäosus, et kogetakse sotsiaalset tõrjutust ning vaesust. Samuti puutuvad asendushoolduselt lahkuvad noored kokku sõltuvusainete tarvitamisega (narkootikumid, alkohol), vaimse ja füüsilise tervise probleemidega, varakult/tahtmatult lapsevanemaks saamine, problemaatiline seksuaalkäitumine, kodutuse ning mitte seadusekuuleka elu järgimine. Need noored, kes pole saanud piisavalt lähedaste toetust ja adekvaatset tuge iseseisvasse ellu asumisel ning neid on minevikus väärkoheldud, neil on suurem oht panna toime edaspidises elus õigusrikkumisi. Teiste riikide uuringutest on selgunud, et noorte asendushooldusteenusele eelnevad minevikukogemused, näiteks traumaatilised sündmused, vaesus, vanemate poolt maha jätmine, väärkohtlemine mõjutavad oluliselt siirdumist iseseisvasse ellu, suurem vastuvõtlikkus on vaimse tervise probleemidele ja puuduvad inimesed, kes toetaksid ja oleksid olemas. Lisaks võib mõjutada

noorte usalduslikke suhete loomist ja turvalisust mõjutada mitmetes erinevatest peredes elamine, koolide vahetus, perevanemate vahetus, bioloogilise perekonna perioodiline olemasolu jne. Samuti on tavapärane, et traumakogemustega noortel on iseseisvat elu alustades keeruline luua uusi ja usalduslikke kontakte, kuna ei suudeta usaldada võõrad inimesi ning hoitakse pigem distantsti, sest kardetakse ühiskonnaliikmetelt petta saada, eesmärk on iseseisvalt hakkama saada sõltumata teistest inimestest (Samuels ja Pryc, 2008). Uuringutest on selgunud veel, et asendushoolduselt lahkunud noortel esineb rohkem vaimse tervise probleeme, kui bioloogilisest perest pärit noortelt, eelkõige esineb vaimse tervise probleemidest depressiooni, ärevus-ja meeleoluhäireid. Pärast asendushoolduselt lahkumist võivad noortel samuti vaimse tervise probleemid süveneda, mis võivad olla seotud minevikus kogetud traumadega, asendushooldusel olles või pärast iseseisvasse ellu asumist. Päritolu perekonnast eraldatud noored/lapsed, kellel on katkenud suhted perekonnaliikmetega või kellel puudub igasugune info bioloogiliste vanemate kohta võivad tuleviku elus sagedamini kokku puutuda vaimse tervise probleemidega ning erinevate kriisidega. Asendushooldusteenusel olev noor on ümbritsetud sotsiaaltöötajatega, kelleks võivad olla perevanemad, kasvatajad, erinevad spetsialistid, kuid kui iseseisvasse ellu astudes jääb noor ilma täiskasvanu toest ja hoolitsusest, siis on suur tõenäosus kogeda üksildust ja sotsiaalset isoleeritust. Erinevatest välisriikide uuringutest selgus, et 2020. aastal mõjutas üle maailmselt noorte sotsiaalset elu, tööhõivet ja haridust COVID- 19. USA-s läbiviidud uuringust selgus, et kui asendushoolduselt lahkunud noored kaotasid töökoha ja sellega seoses tekkisid neid probleemid igapäevaste väljaminekutega, näiteks eluasemekulude eest tasumisega või elukoha eest maksmisega, tulid paremini toime need noored, kellel olid olemas täiskasvanud inimese tugi ja lähedane kontakt (Greeson, 2020). Uuringu põhjal selgub, et väga olulisel kohal on erinevate suhete püsima jäämine pärast asendushooldusteenusel lahkumist, on oluline, et kriisisituatsioonides oleks olemas tugi ning toetus. Samuti selgub, et on palju neid noori, kellel on tulnud tegeleda keeruliste probleemide ja muredega, kui nad saavad iseseisvas elus edukalt hakkama. Samuti peetakse oluliseks asendushoolduselt lahkunud noorte puhul toetvate ja usalduslikke suhete olemasolu ning lisaks võiks olla püsiv usaldussuhe ühe täiskasvanuga, hariduslikku edu kogemist, huvitegevustes osalemist, sotsiaalne- ja eneseareng ning identiteedi kujunemise toetamist, et tagada sujuvat üleminekut iseseisvaks eluks. (Stein, 2004)

Asendushooldusteenuselt ellu astuvate noorte valmisolekut sarnaselt lõputöö autori visiooniga uuriti 2016. aastal. Tehtud uuringu põhjal tuleb tõdeda, et noored hindasid ise enda teadmisi/oskusi piisavaks, et iseseisvat elu alustada, kuid toodi ka välja, et paljude asjadega ei osatud arvestada, mis puudutab igapäeva elu küsimusi, varasemalt asendushooldusteenusel tegelesid nende probleemidega perevanemad. Lisaks selgus veel, et noortel on vähesed teadmised/oskused rahaga ümberkäimisest, tööõiguse ning toetuse/teenuste saamise võimalustest. Enamasti puudus noortel täiskasvanud isik, kellega igapäeva muresid/rooma jagada, enamasti oli olemas lähedane sõber/sõbranna, kellega oli usaldussuhe. 2016. aastal läbi viidud uuringu põhjal võib öelda, et peamised muret tekitavad kohad ei ole muutnud. Selgus, et peamisteks murekohtadeks oli igapäeva probleemidega tegelemine ning puuduvad lähedased inimesed, kelle pool pöörduda toe saamiseks. Iseseiva elu alustamiseks ei piisa alati rahast, vaja on ka teadmised ja oskuseid, millega elus toimetulekut lihtsamaks ja mugavaks muuta. Lõputöö autori arvates on olulisemad teadmised/oskused järgmised punktid: 1) kodu (majapidamise oskused), raha ja söögitegemisega seotud küsimused; 2) individuaalne toimetulekuvaimne ja füüsiline tervis, sotsiaalsed oskused ning turvalisus; 3) hariduse omandamine ja täiendamine (koolitused, kutseõppe, kõrgharidus), töötamise võimalused ja tööl käimise oskused; 4) transport, transpordivahendid, seadused/normid ja meelelahutus (teater, kino, vaba aja veetmise tegevused); 5) lapsevanemaks olemine.

Casey Family programmi järgi võiks iseseisvaks vajalikud oskused jagada seitsmesse kategooriasse: 1) igapäeva oskused, mille alla kuuluvad toiduvalmistamine ja menüü planeerimine, riiete pesemine, kuivatamine, triikimine, koristamine; 2) eluasemega seotud küsimused, transpordivahendid ja toetavad ressursid- eluaseme leidmine ja otsimine, elementaarsed kulud elus, transpordivahendite võimalused, iseseisvat elu toetavad ressursid, näiteks erinevad toetused/teenused, abi otsimine, erineva info leidmine/otsimine; 3) enesehoolitsus, mille alla kuulub isiklik hügieen, vaimne ja füüsiline heaolu, arstivisiidid, narkootikumide, alkoholi ja tubakatoodete tarbimine; 4) seksuaalkäitumine ja suhted- täisväärtuslikud ja usalduslikud suhted, seksuaalkäimine (suguliseteel levivad haigused), rasestumine (rasestumisvastased vahendid) ning vanemlikud oskused ja vanemaks olemine; 5) majanduslik toimetulek- rahaga ümberkäimine, raha teenimine, maksude maksmine, säästmine/investeerimine, finantskohustused ning eelarve planeerimine ja sellest kinnipidamine; 6) sotsiaalne areng- enda väärtustamine, eneseareng, kultuuriline areng, sotsiaalsed suhted ja nende loomine ning hobidega tegelemine; 7) karjäär ja haridus- töötamine ja karjääriplaneerimine, otsuste

tegumine ja vastu võtmine, õppimine ja info erinevate võimaluse kohta, kuidas ennast täiendada ja arendada. (Casey Family Programs, 2001)

Erinevad rahvusvahelised organisatsioonid ja läbiviidud uuringud on rõhutanud, et asendushoolduselt iseseisvasse ellu suundunud noort tuleb ette valmistada samm haaval ja pidevalt, lastes noortel ise otsustada ja kaasata neid tegevustesse. Tehtud uuringute põhjal on võimalik anda ülevaade sellest, millised on noortele vajalikud oskused ja teadmised, et oleks võimalik iseseisvuda ja ühiskonnaliikmena edukalt toimida, lisaks toovad erinevad uuringud välja kitsaskohti ning valdkondi, millele tuleks rohkem tähelepanu pöörata. Eluks vajalikke oskuste arendamisel on oluline, et peagi asenduskodust iseseisvuv noor saaks praktiseerida oma oskusi, et iseseisvas elus ei jääks elementaarsete oskustega hätta. Pärast asendushoolduselt lahkumist tuleb lühikese ajaperioodi jooksul noorel tööturul sobiv töö leida, lisaks koduse majapidamisega toimetuleks ning pereelu alustamine. Tehtud uuringute põhjal võib eeldada, et asenduskodust ellu astuvatel noortelt oodatakse suuremat vastutustunnet ja teadmisi omaette elamise ja ise majandamise kohta, kui teistelt eakaaslastelt. Tavaliselt omandavad inimesed sotsiaalsed oskused ja üldised eluks vajalikud oskused lapsepõlves, mistõttu mängivad noore arengu puhul olulist rolli pere-ja kiindumussuhted. Erinevad uuringud on rõhutanud, et iseseisvaks eluks valminud programmid ei valmista adekvaatselt noort ette iseseisvaks eluks ja eluks vajalikke oskuste omandamine ilma pideva toetuseta, ilma püsivate peresuheteta ei ole adekvaatne rahuldamiseks noore turvatunnet, stabiilsust ja heaolu vajadusi. On selgunud, et järjepidev, hoolitsev suhe täiskasvanuga on peamine faktor aitamaks riskinoori üle saama võimalikest takistustest, mis iseseisvat elu alustades esile võivad kerkida. Seega võib öelda, et lähedastel sotsiaalsetel suhetele on väga oluline roll edukaks ja täisväärtuslikuks iseseisvumiseks. Lisaks on tähelepanu pööratud on sellele, et noorte positiivne areng ei nõua vaid toetavat keskkonda, vaid võimalust ennast kehtestada ja arendada vajalikke oskuseid eluks. Asendushooldusteenuselt lahkuvad noored vajavad tugivõrgustikku ehk toetavat ja soodsat keskkonda ja enesearenamise võimalusi, mis on teadlikult ja süstemaatiliselt moodustatud ning põhinevad noore omapoolsel hinnangul iseseisvumisega seotud teadmiste ja oskuse vajadusest. (Osila, Turk, Biin, Piirits, Annist & Masso, 2016)

Sotsiaalkindlustusameti poolt korraldatud uuringust selgus, et peatselt ellu astuvate noorte oskused rahaga ümberkäimisest ja planeerimisest on madalad, sest nende peamine kokkupuude rahaga on olnud taskuraha näol. Tavaliselt on taskurahad nii väiksed väljaminekud, et on keeruline harjutada

rahadega majandamist ja planeerimist, mis on isesvalt elamise elus väga olulisel kohal. Samuti tõdesid ka noored ise, et vähene kokkupuude majandamisega võib tekitada elus raskuseid, lisaks tõid noored välja, et kõige paremini saab raha asjade planeerimist praktiseerida enda tööga ja vaevaga teenitud rahaga majandades (Sotsiaalkindlustusamet, 2016). Rahatarkus on üks nendest teemadest, mis on edu saavutamisel ja edukas olemise juures üks alustala. Seetõttu on oluline, et noorte ümber olevad perevanemad teadvustaksid endale rahatarkuse olulisust ning saaksid aru, et neil saadud teadmised suunavad noored vastutustundlikumalt rahaga ümberkäima. (Raha 24, 2023)

Praxise poolt läbi viidud uuringust selgus, et iseseisvasse ellu astumisel on väga oluline, et noored oleksid teadlikud, kuidas igapäevaselt enese eest hoolitseda ja teha vajalikke kodutöid. Samuti tuleb arvestada, et igapäeva elu tuleb ette palju probleeme ja kitsaskohti, millega ei osata arvestada. Näiteks tuleb arvestada sellega, esimene elukoht ei pruugi olla väga luksuslik. Tuleb näiteks harjuda sellega, et igapäevaselt ei ole koka, kes valmistaks süüa või puudub näiteks pesumasina ja ei ole võimalik pesta riideid ning näiteks ka selline probleem, et radiaatori asemel on küttekehaks ahi. 42% uuringus osalejatest valmistavad endale mõnikord sooja toitu, neljandik vastajatest valmistab sööki sageli ja teine neljandik väga harva. Uuringust osalejatest 8% ei ole kokku puutunud sooja toidu valmistamisega (Osila, Turk, Biin, Piirits, Annist & Masso, 2016) . Samas selgub 2022. aastal aprillis ilmunud uuringust „Asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte uuring“, et asendushoolduselt lahkuvad noored hindavad ise enda toiduvalmistamisega seotud oskusi väga kõrgelt, lausa 96% vastajatest hindab enda oskusi väga heaks, 3% vastajatest arvavad, et oskused on vähesed (Sotsiaalministeerium, 2022). Enamus asendushoolduselt lahkunud noored leidsid, et koristamine, pesu pesemine ja muud majapidamistööd on tegevused, millega saadakse suurepäraselt hakkama. 2016. aastal tehtud uuringust selgus, et 18% vastajatest peseb nõusid mõnikord, 8% vastajatest harva ja üle kolmeveerendi vastajatest peseb sageli. Pesu pesemisega puutusid sageli kokku 46% vastajatest, 28% mõnikord, 14% harva ja 12% pole kunagi pesu pesemisega kokku puutunud. Triikimisega on 51% vastajatest tegelnud sageli või mõnikord ning ülejäänud pooled uuringus osalejad pole kunagi pesu triikinud (Osila, Turk, Biin, Piirits, Annist & Masso, 2016) . 2022. aastal korraldatud uuringus hindasid 88% noortest enda teadmisi igapäeva majapidamises väga heaks, 7% vastajatest vajab abi tööde tegemisel ning 3% hindas enda oskusi nõrgaks (Sotsiaalministeerium, 2022). Uuringus osalejatest 62% ei ole ostnud kunagi varem poest wc-paberit, majapidamispaberit, nõudepesulappe, pesuvahendit või muid majapidamistarbeid, 11% puutusid sageli kokku majapidamistarvete ostmisega ja ülejäänud vastajad puutusid kokku harva majapidamistarvete ostmisega (Osila, Turk, Biin, Piirits,

Annist & Masso, 2016) . 2022. aastal uuringus osalejad hindasid majapidamistarvete ostmise väga kõrgeks 96%, 3% vastajatest väitsid, et ei ole kokku puutunud majapidamise tarvete ostmise/muretsemisega (Sotsiaalministeerium, 2022).

Iseseisvas elus toimetulekuks on oluline olla kursis eluasemega seotud kohustustega. Näiteks on oluline veenäitude saatmine, kas kohalikule omavalitsusele või korteriühistule, samuti on oluline elektrinäitude vaatamine ja nende saatmine elektrifirmadele. 2016. aastal uuringus osalejatest 72% ei olnud eelpool nimetatud kohustustega kokku puutunud, mis on päris suur protsent vastajatest. Lisaks 35% uuringus osalejatest ei olnud näiteks elektripirni vahetanud, ülejäänud vastasid, et on kokku puutunud antud probleemiga väga harva, mõnikord või sageli. Samuti küsiti uuringu käigus, kas noor on kokku puutunud erinevate koduste töödega, näiteks elementaarsed sanitaartööd, eluaseme sisustamine, elektripirni vahetamine jne. Peaaegu kolmeveerand vastajatest vastasid on varem näiteks seinu värvinud, riiul, nagu või peegli kinnitamisega. Lisaks on kolmveerand vastajatest puid lõhkunud ning kõige vähem on noored kokku puutunud tapeedi panemisega (Osila, Turk, Biin, Piirits, Annist & Masso, 2016) . Samas selgub 2022. aastal tehtud uuringust, et 81% vastajatest saavad hakkama igapäeva remondi/parandustöödega, 12% vastajatest tuleb toime juhendamise teel ning ülejäänud vastajad hindasid enda oskuseid kas puudulikeks või väga vähesteks (Sotsiaalministeerium, 2022). Kuna asendushoolduselt lahkuvate noorte rahalised võimalused ei ole väga head, tuleb tihtipeale esimeseks eluasemeks valida korter, kus on ahjukütte, sest keskküttega korterite üürimine toob talveperioodidel kaasa suuri kommunaaliarveid, mille tasumine võib olla üle jõu käiv. Lisaks on KOV-i poolt pakutavad sotsiaalkorterid tihtipeale ahjuküttega. 2016. aastal läbiviidud uuringus uuris Pirjo Turk, kui paljud noored on kokku puutunud ahju kütmisega, 62% vastajatest ei olnud kunagi seda tegevust teinud, 16% vastajatest väga harva ja ülejäänud uuringus osalejad vastasid sageli või mõnikord (Osila, Turk, Biin, Piirits, Annist & Masso, 2016) . Ehk uuringu tulemustest võib välja tuua, et keeruline on iseseisvas elu hakkama saada, samas on aastatega noorte teadlikkus ja oskused paranenud. Noored ise on optimistlikud ja hindavad enda oskuseid/teadmised väga kõrgelt.

Süsteemiteooria kohaselt tähendab ökoloogia keskkonnategureid, mis ümbritsevad inimesi ja inimesed on nendega kaudselt või otseselt seotud. Süsteemiteooria kohaselt mõjutab inimest väga palju keskkond, milles noor elab, keskkond mõjutab väga palju inimese mõtled, tundeid, emotsioone, käitumist ja isiksust (Veisson, 2009, lk 5-6). Järgnevalt ongi väga hea käsitleda elukoha teemat, kuhu noored sooviksid elama minna või kus kohast on nad pärit, sest keskkond mõjutab noori väga palju.

Pirjo Turk poolt läbi viidud uuringust selgus, et väga palju noored ei soovi tagasi minna kodukohta, kus elavad näiteks nende bioloogilised vanemad või kohta, kus olid asendushooldusteenusel. Põhjuseid, miks ei soovita elukohajärgsesse kohalikku omavalitsusse tagasi pöörduda on mitmeid, näiteks on noortel mingi trauma, mis on seotud lapsepõlve elukohaga, elukaaslane elab teises kohas, lisaks toodi välja töökohapuudus. Uuringus osalejad olid pärit Eesti suurimatest linnadest nagu näiteks Tallinn, Tartu, Pärnu ja Kohtla-Järve. 29% uuringus osalejatest vastasid, et nad ei ole päris kindlal seisukohal kas soovivad minna tagasi päritolu linnadesse/valdadesse, 40% osalejatest soovivad võib olla tagasi minna päritolu linna või valda. Viimaseks on eluaseme leidmisega seotud küsimus, mis on üks olulisemaid asju iseseiva elu alustamisel. 39% vastajatest olid veendumusel, et saavad korteri kohalikult omavalitsuselt/linna-avalitsuselt, 22% vastajatest soovisid üürida korterit ning 17% vastajatest, et lähevad elama sõprade/tuttavate/sugulaste juurde, 10% vastajatest ei teadnud, kus nad leivad endale eluaseme, 6% vastajatest sooviksid endale päris enda kodu osta ning ülejäänud väike hulk vastajad läheksid elama ühiselamusse, sotsiaalkorterisse jne. Vastajatest paaril noorel oli olemas juba enda korter. (Osila, Turk, Biin, Piirits, Annist & Masso, 2016)

Sageli ei olegi isesvasse ellu astuvate oskused ning teadmised piisavad, et elus hakkama saada, ning sageli ka sellepärast satutakse halvale teele vaid. Töötasin ka ise asenduskodus, nägin, et lastel oli ülesanded, mida nad pidid tegema. Ülesanneteks olid näiteks koeraga väljas jalutamine või siis koristamine või nõude pesemine. Koristamine ja nõude pesemine on eluks vajalik oskus. Aga siiski, mõtlesin mina sellepeale, et kas nad oskavad näiteks nädala toidumenüüd ette planeerida või poes käia ja teha võimalikult ratsionaalseid otsuseid. Või siis näiteks ID-kaardi tegemine või pangakaardi taotlemine. Sest seal asenduskodus oli ka täisealisi. Aga need eluks vajalikud oskused ning teadmised tehti kõik nende eest ära. Ja nagu ka uuringutest selgus on enamus näitajad siiski väga madalad.

2.3 Kohaliku omavalitsuse roll asendushooldusel oleva noore elus

Antud peatükis kirjeldab lõputöö autor kohaliku omavalitsuse rolli asenduskodusteenusel oleva lapse elus, kirjeldatakse veel KOVi ja asenduskodude erinevaid kohustusi ja mis on kahe organisatsiooni vahe, KOVi järelhooldusteenusest.

Kui laps eraldatakse päritoluperekonnast, saab seadusest tulenevalt lapse eeskostjaks kohalik omavalitsus, mis määratakse kohtu kaudu. Kohalik omavalitsus on kohustatud vastutama päritoluperest eraldatud lapse kasvatamise, hooldamise ja elukoha eest. Perekonnaseaduse järgi

kuulub KOV-le lapse vara- ja isikuhooldusõigus kohtu poolt määratud ulatuses. Kohalik omavalitsus, kui lapse seaduslik esindaja peab vastutama lapse heaolu ja arengu eest, tagades lapsele põhiõiguste tagamise, arvestades lapse vajadusi, eripärasid ning heaolust sõltudes. Asendushoolduseteenuse osutaja võib otsustada igapäeva küsimuste üle, küll, aga ei tohi asenduskodu lapse või noore arengut püsivalt mõjutavad küsimuste osas vastu võtta otsuseid asenduskodu, neid otsuseid võtab vastu eestkostja, näiteks rehabilitatsioonid küsimused. Siiski peavad asenduskodu ja KOV omavahel püsivalt koostööd tegema, koostööd on väga olulisel kohal. Sellest tulenevalt eeldab lapse õigust ja heaolu nimel tegutsemine hea koostööd, infovahetust ja pidevat kommunikatsiooni (Sotsiaalkindlustusamet, 2013). Hea koostöö aluseks on vaja, et kohalik omavalitsus kaasaks lapse elu oluliselt mõjutavate otsuste tegemisse asenduskodu, sest laps kasvab igapäevaselt asenduskodus ja perevanemad saavad selgelt hinnata ja teha ettepanekuid lapse heaolu parandamiseks (näiteks õppevormi muutmine). Asenduskodu ei saa ise midagi otsustada ega vastu võtta otsuseid, asenduskodu peab tegema ettepaneku eestkostjale, millegi muutmiseks ning eestkostja peab selleks nõusoleku andma. Kohalikul omavalitsuse ja asenduskodu vahel on selgelt eristatav rollijaotus, lapse hooldamisel peaks tagama kõik lapse õigused nii asenduskodus kui üldises elukorralduse mõttes. Ühest küljest on kohalikul omavalitsusel kõige vahetum võimalus jälgida lapse elu ja arengut ja seista selle eest, et laps saaks kvaliteetset ja lapse heaolust lähtuvalt asendushooldusteenust. Teisalt aitab kohaliku omavalitsuse osalemine lapse elus last oluliselt puudutavate küsimustes vältida huvide konflikti, mis võib tekkida asenduskodul, näiteks hooldusvormi muutumise puhul. (Sarv, 2013)

Noorte ettevalmistamise asendushoolduselt lahkumiseks on välja töötatud praktiline juhenda, mida kasutatakse ka teistest Euroopa riikidest. Antud juhendist tuuakse välja, et asendushoolduselt lahkuva noore lahkumist ei saa käsitleda hetke, kui näiteks perevanemalt läheb üle vastutus sotsiaaltöötajale/lastekaitsetöötajale ehk ei saa käsitleda, kui protsessi, et ühelt spetsialistilt läheb vastutus üle teisele spetsialistile. Asendushooldusteenuselt lahkumise protsess on erinevate spetsialistide ja inimeste vahel olev koostöö, mis peaks noort piisvalt hästi ette valmistama, samas on oluline panna vastutust ka noorele, seal juures teda igakülgsest toetades. Üheks võtmekohaks asendushoolduselt lahkumise protsess muuta ladusamaks, ettevalmistamine järelhoolduseks ja selle igakülgne toetamine ja informeerimine võimalustest järelhooldusel. Asendushooldusel lahkuvad kasvandikud on sageli öelnud, et neil ei ole tugivõrgustiku, kelle poole pöörduda, selleks tuleks midagi ette võtta ja parandada. Suur hulk asendushoolduselt lahkuvad noori soovivad säilitada suhteid kellegagi, kes suunaks, abistaks, toetaks, motiveeriks neid ka pärast asenduskodust lahkumist. Ehk on

väga tähtsal kohal, et peale asendushoolduselt lahkumist oleks noorel KOV-i poolt järelhooldusteenusel olemas usaldusisik, kelleks on tavaliselt lastekaitsetöötaja või sotsiaaltöötaja. (Cantwell, Gale, McGhee & Skinner, 2019)

Et paremini mõista eestkoste ja tavahoolduse erinevus on lõputöö autor kasutanud Margit Sarve artiklist „Kohaliku omavalitsuse ja asenduskoduteenuse osutaja roll asenduskodus elava lapse õiguste tagamisel“ kahte tabelit.

Tabel 1. „Kohaliku omavalitsuse ja asenduskoduteenuse osutaja roll asenduskodus elava lapse õiguste tagamisel.“ Margit Sarv 2013

Kohalik omavalitsus: eestkoste	Asenduskodu: tavahooldus
Lapse arengut püsivalt ja pikaajaliselt mõjutavad asjaolud	Lapse igapäevaelu asjaolud
Lapse asendushoolduse vormi muutmine	Lapse muutusteks ettevalmistamine
Isikut tõendavate dokumentide ja panga-kaartide taotlemine	ID-kaardi originaali ja teiste dokumentide koopiate säilitamine
Lapse esindamine alaealiste komisjonis ning kohtueelsetes ja kohtu menetlustes	Vajadusel osalemine nimetatud menetlustes
Lähedastega ² suhtlemise ja lapse perekonda lubamine või keelamine	Lähedastega suhtlemise võimaldamine
Sobiva lasteaia, kooli või õppevormi valik	Toetamine igapäevases õppimises, lastevanemate koosolekul osalemine

Kohalik omavalitsus: eestkoste	Asenduskodu: tavahooldus
Lapse arengut püsivalt ja pikaajaliselt mõjutavad asjaolud	Lapse igapäevaelu asjaolud
Puude raskusastme tuvastamise ja rehabilitatsiooniteenuste taotlemine	Rehabilitatsiooniteenustel käimise ja vajadusel rehabilitatsioonitegevustes osalemise korraldamine
Vajadusel raviotsuste ülevaatamise taotlemine	Raviotsuste järgimine
Lapse välismaale mineku lubamine	Lapsega välismaal käimine

2013. aastal läbiviidud uuring tõi esile, et praktikas on tihtipeale ette tulnud olukordi, et kohalik omavalitsus on õigusvastaselt volitatud asenduskodu näiteks sellisteks toiminguteks nagu puude raskusastme tuvastamine või isikut tõendavate dokumentide taotlemine. Et kohalikul omavalitsusel säiliks terviklik ülevaade lapse olukorrast ja arengust ning seeläbi ka võimalus lapse/noore vajadustele vastavalt tulevikku planeerida, on oluline eeskostja kohutuse järjepidev täitmine. Seadusega on pandud kohustus omavalitsusel hinnata lapse olukorda, heaolu ning arengut vähemalt üks korda aastas ning teha selle põhjal muudatusi lapse individuaalses juhtumiplaanis ja tegevuskavas. (Sotsiaalkindlustusamet, 2013)

Lisaks eestkostele on kohalikul omavalitsusel ülesanne laste hoolekande, kaitse ning abi korraldamine. Vanemliku hoolitsuseta ja asendushooldusel viibivale lapsele tuleb abi osutada juhtumikorraldusest lähtudes. Tihtipeale on lapse abivajadus pikaajaline ja mitmekülgne, eeldab see kohalikult omavalitsuselt tööd lapse bioloogilise perekonnaga, et suunata laps tagasi oma bioloogilisse perekonda või leida lapsele perepõhine asendushoolduse võimalus, osutada ja korraldada erinevaid teenuseid, näiteks tugiisikuteenus, rehabilitatsioon, teha koostööd asendushoolduse osutaja kui ka lapse lähedastega ja teiste võrgustiku liikmetega ning kõike seda perioodiliselt hinnata. Juhtumikorralduses on kohalik omavalitsus kohustatud koostama juhtumiplaani, kus on kaardistatud lapse individuaalsed vajadused, planeeritud lapse arenguks vajalikud tegevused, oluline on juhtumikorralduses täpsustada, mille eest vastutab kohalik omavalitsus ja mille eest teised võrgustikuliikmed ning, mida on lapsel igakülgset heaolu silmas pidades regulaarselt täiendada. (Sarv, 2013)

Lapse loomulikuks arengu- ja kasvukeskkonnas on pere juures kasvamine ning asenduskodude põhimõte on võimalikult peresarnase mudeli loomine. Et asendushooldusteenus oleks võimalikult hea keskkond lapsele arenemiseks on riigi poolt kehtestatud mitmeid nõudeid, mis on järgimiseks loodud perevanematele ja kasvatajatele. Asenduskodu pere võib koosneda kuni kaheksast lapsest, kui laste eest hoolitsevad vahetustega tööl käivad perevanemad. Perevanem võib korraga kasvatada ning hooldada kuni kuut last. Ühes peres maksimaalselt lubatud laste hulka tuleb arvestada ka lapsed, kes viibivad asenduskodust eemal ja asenduskodu lastega samas peres elavad muudel (turvakodu) teenusel olevad lapsed. Kui pere lapsed viibivad asenduskodus, peab asenduskodu pere olema ööpäev läbi tööl vähemalt üks perevanem. Lapsel on õigus kasvada kuni kuue- või kaheksa lapselises peres,

kus tema heaolu ja vajaduste eest hoolitseb piisav hulk töötajaid. Kui elementaarsed vajadused on rahuldamata on lapsel keeruline kohaneda keskkonnas ning tänu ebaturvalisele keskkonnale on raske luua usalduslikke ja püsivaid suhteid, kui bioloogilised vanemad on enda lapsi alt vedanud, siis on tõenäoline, et asenduskodus on keeruline usaldada inimesi, võtab kaua aega, kui laps suudab hakata usaldama perevanemaid/kasvatajaid. Tihtipeale on peres liiga palju lapsi ning perevanemal ei jätku tähelepanu kõikide laste jaoks ning sellest tingitult ei ole asendushooldusel pakutav teenus peremudeli põhine. Näiteks tekitab probleeme veel see, kui kehtestatud laste arvust ei ole kinni peetud, võivad tekkida lastel omavahel probleemid ja vägivaldne käitumine ehk laste turvalisus ei ole tagatud. Lisaks võivad olla perevanemad üle koormatud ning neil ei jätku piisavalt aega, et lapsi iseseisvaks eluks ette valmistada. Kui süsteem on ülekoormatud ei saa laps piisavalt individuaalset tähelepanu, mis on väga oluline arenguks. (Sarv, 2013)

Lisaks on kohalikul omavalitsusel ülesanne korraldada järelhooldusteenust. Järelhooldusteenuse raames tagab KOV noorele vajaduspõhiseid tugiteenused ning toetusi, mis aitavad kaasa noore iseseisvale toimetulekule ning toetab õpingute jätkamist. KOV saab maksta näiteks ühekordseid toetusi, milleks võivad olla toetused koolitoidule või transpordile. Samuti on õigus kohalikul omavalitsusel kehtestada lisatoetusi, mida makstakse toimetuleku tagamise, tervise taastamise ning hoidmise ning huvi- ja sporditegevustega ning muude (küttepuud, riiete ostuks) seotud kulude hüvitamiseks. Seadus ei piira toimetulekutoetuse maksmist järelhooldusteenusel viibijatele, seega on KOV-l õigus tingimustele vastavuse korral määrata noortele toimetulekutoetust. Arvestades kehtivat toimetulekupiiri ja seda, et noorel tuleb tagada nii eluase kui iga kuu isiklike kulude katteks 240 eurot, siis eelduslikult ei ole vajadust, et maksta toimetulekutoetust. Teatud juhtudel võib see vajadus siiski tekkida, näiteks võib tekkida järelhooldusteenusel oleval isikul perekond. Kõik olukorrad on erinevad ja KOV peab tegema läbi menetlused ja asjaolude hindamise nagu iga teise taotleja puhul. Järelhooldusteenuse saajal on õigus taotleda toimetulekutoetust ning seda vajaduse korral saada. (Sotsiaalkindlustusamet, 2013)

Sotsiaalkindlustuse poolt tehtud uuringutest selgus, et paljud noored loodavad, et kuna kohalik omavalitsus on nende eeskostja, siis saavad ka elamise kohaliku omavalitsuse poolt, samas rõhutavad noored, et ei soovi tagasi minna omavalitsusesse, kus nad varasemalt on sisse kirjutatud olnud. Lisaks sellele, et noored ei soovi päritolu kohaliku omavalitsusse elama minna, arvasid paljud noored on probleemiks on ka elamistingimused, mida KOV-d pakuvad noortele. Tihtipeale pakuvad KOV-d

elamispinda sotsiaalmajas, kus nad oleksid ümbritsetud elu hammasrataste vahele jäänud inimestega, samuti on sotsiaalmajades tihtipeale kehvad elutingimused. Lisaks ei ole võimalik päritolu linnades või valdades töökohta leida, mis on aga asendushooldusteenusel olevale noore elukoha valikult väga oluline tegur. (Sotsiaalkindlustusamet, 2016)

Pirjo Turk poolt korraldavate uuringute põhjal võib öelda, et sageli ei tule asenduskodust pärit kasvandikud eluga toime ning sattuvad riigi poolt ülalpeetavatesse hoolekandeesutustesse, näiteks varjupaigad, vanglad jms). Kohalike omavalitsuse esindajate hinnangul asenduskodust ellu astujate hilisema toimetuleku kohta on suhteliselt negatiivne: 29% uuringus osalejatest leidsid, et noor tuleb eluga ise toime, 17% väitsid, et nende toimetulek on rahuldav ning peaaegu pooled 45% asenduskodus pärit olevad lapsed ei tule toime. Oma arvamust avaldasid sotsiaal- ja lastekaitsetöötaja. Lisaks kritiseeritakse kohaliku omavalistuse tuge, mis on tänu erinevatele omavalitsuse võimalustele ja ressursidele ebaühtlane. Näiteks ei ole noorte järelhooldusteenused kindlaks määratud ja on ebatäpsed. Kuna omavalitsuse ressursid ja ametniku nägemus abi osutamisest on piirkonniti erinevad on ka erinevad tugi-ja järelhooldusteenused. (Osila, Turk, Biin, Piirits, Annist & Masso, 2016)

Noored ei ole tihtipeale teadlikud isegi, et kohalik omavalitsus on nende eestkostjad. Pigem loodetakse asenduskodude peale ja nende toetusel. Sageli juhtub nii, et asendushoolduselt lahkuvad noored ei ole isegi teadlikud, et on olemas selline järelhooldusteenus ning millised võimalused on neil erinevate toetuse/teenuste saamiseks. Ehk järeldusi tehes, tuleks rohkem informeerida noori nende tuleviku võimalustest, mida tuleks igakülgsest ära kasutada ning lihtsustab ja parandab mingil määral nende elu.

3 LÕPUTÖÖ EESMÄRK, METOODIKA JA VALIM

Antud peatükis kirjeldatakse lõputöö eesmärki ja ülesandeid, kirjeldatakse uuringus kasutatavat meetodikat, uuringu valimit ning selle moodustamist. Samuti antakse ülevaade andmekogumise ja -analüüsi meetodist.

3.1 Lõputöö eesmärk ja ülesanded

Lõputöö teema osutus valituks isiklikust huvist asenduskodude vastu. Kuna ma ise töötasin põgusalt asenduskodu all, osutasin tugiisiku teenust, kuna laps oli pärit asenduskodust, siis pidin tihtipeale suhtlema tema perevanematega. Lisaks pakkus huvi veel perevanemasüsteem ja asenduskodu laste tulevik pärast seda, kui nad saavad täisealisteks. Tihtipeale tundus, et noori ei kaasata piisvalt tegevustesse, mis on olulised iseseisvas elus.

Uuringu eesmärgiks on analüüsida MTÜ Maria ja lapsed noorte ettevalmistust iseseisvaks eluks ning vastavalt tulemustele teha ettepanekuid ettevalmistuse parendamiseks.

Eesmärgi saavutamiseks püstitatud uurimisküsimused:

1. Millised on noorte teadmised ja oskused erinevates eluvaldkondades nagu igapäevaoskused; sotsiaalsed suhted; töö ja haridus, rahadega majandamine?
2. Millised suhted on kasvandikel bioloogiliste vanematega ning kas ja kuidas need mõjutavad iseseisvumist?
3. Kuidas hindavad perevanemad asenduskodudes ettevalmistust iseseisvaks eluks ning mida tuleks muuta/parandada?

Eesmärgi saavutamiseks viidi intervjuu läbi kahe perevanemaga (üks Tudulinna ja teine Rakverest) ja viie kasvandikuga (nii Tudulinna kui ka Rakverest). Uuring viidi läbi asenduskodus MTÜ Maria ja lapsed. MTÜ Maria ja lapsed eesmärgiks on toetada raskustesse sattunud lapsi ja nende peresid. Põhitegevusalaks on perekoduteenuse pakkumine vanemliku hoolitsuseta jäänud lastele. Pakutakse perekoduteenust korraga kuni 19 lapsele Tudulinna alevikus, Ida-Virumaal ning kuni 10 lapsele Rakvere linnas, Lääne-Virumaal.

3.2 Lõputöö metoodika

Lõputöö raames on läbi viidud uuring, uuringus on kasutatud kvalitatiivset uurimismeetodit ja uurimisinstrumentina on kasutatud intervjuusid. Parema ülevaate, arvamuse ning hoiakute saamiseks on intervjuude toimumiskohaks loomulik keskkond. (Õunapuu, 2014, lk 52-55). Kvalitatiivset uurimismeetodit kasutatakse tavaliselt sotsiaalteaduste uurimistöodes, kuna see aitab lahti mõtestada ühiskonnas toimuvat (Strömpl, Selg, & Linno, 2012). Kvalitatiivses uuringus keskendutakse indiviidi ja sotsiaalsete kogemuste uurimisele, tõlgendamisele, kirjeldamisele ning püütakse mõista väikse arvu osalejate põhimõtted/arvamusi. Uuringus kasutatavad andmed võivad olla pärit meediaväljaannetest, individuaal, intervjuudest või dokumentidest (Kalmus, Masso & Linno, 2015). Kvalitatiivsest uuringust tulenevad andmed võivad olla nii suulised kui ka kirjalikult teel. Kvalitatiivse uuringu eesmärgiks on avastada uusi asjaolusid uuritavates olukordades ja välja arendada hüpoteese või teooriaid (Õunapuu, 2014, lk 52-55). Lõputöö autor kasutas enda töös avatud lõpuga küsimusi, kui sai iga osaleja vastata nii palju kui soovis. Lõputöö autor koostas kaks ankeetküsimustiku, üks varinat noortele ja teine varinat perevanematele. Kaks erinevat küsimustiku, kuna ühes said noored hinnata, millised on nende teadmised ja osakused ning mis on iseseisvumisel olulised faktorid ning teine varinat perevanematele, kuidas näevad nemad olukorda asendushooldusel ning mida tuleks muuta/parandada ja milline on KOV-i roll asenduskodu noorte elus.

Uurimisküsimused on koostatud perevanematele ja kasvandikkele. Intervjuu küsimused oli jaotatud nelja põhikategooriasse: 1) Üldiselt asenduskodust ja suhetest perevanemaga, 2) Ettevalmistus iseseisvaks eluks mõjutavatest teguritest, 3) Eluks vajalikud oskused ja teadmised, 4) Noorte ja perevanemate hinnangud ning võimalikud probleemid. Intervjuuküsimusi oli üksteist noortele ja seitse perevanemale.

Andmete analüüsi meetodina kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi. Kvalitatiivne tekstianalüüs nõuab intensiivset töötamist tekstiga. Kõik tehtud järeldused peavad põhiliselt olema tõendatavad viidetega konkreetsetele tekstikohtadele. (Lagerspetz, 2017, lk 211)

3.3 Lõputöö valim ja konfidentsiaalsus

Kõikidele vastajatele tagatakse anonüümsus kasutades tulemusi ainult käesoleva töö jaoks. Samuti ei avaldata ühtegi vastust nimega, seega ei saa ankeete kellegi konkreetsega seostada. Antud lõputöö küsitluses ei olnud vajalik ka uuringus osalejate nime lisamine. Lõputöö koostamisel ja küsitluse läbiviimisel arvetakse ka konfidentsiaalsuse tagamisega ning eemaldatakse kõik elemendid, mis võivad osutada uuringus osalejate identiteedile. (Tallinna Ülikool, 2020)

Uuringutulemused jagunevad nelja põhikategooriasse: 1) Üldiselt asenduskodust ja suhetest perevanemaga, 2) Ettevalmistus iseseisvaks eluks mõjutavatest teguritest, 3) Eluks vajalikud oskused ja teadmised, 4) Noorte ja perevanemate hinnangud ning võimalikud probleemid. Uuringus osales kaks perevanemat (üks Rakvere asenduskodust, teine Tudulinna asenduskodust) ning viis noort (Rakvere- ja Tudulinna asenduskodust). Tulemuste selgitamiseks on kasutatud intervjuudest saadud tsitaate, mis on tähistatud töös kursiivkirjas ning tekstist välja jäetud sõnad või laused tähistatakse märkega /.../. Intervjueeritavad on tulemuste analüüsis tähistatud lühenditega PV1, PV2, N1, N2, N3, N4, N5.

4 UURIMISTULEMUSED JA ANALÜÜS

Käesolevas peatükis antakse ülevaade uurimistulemustest, kus analüüsitud perevanemate ja asenduskodu kavandikelt saadud intervjuude tulemusi. Uuringu teoreetilisteks lähtekohtadeks on kiindumusteooria ja süsteemteooria. Uuringutulemused jagunevad nelja põhikategooriasse: 1) Üldiselt asenduskodust ja suhetest perevanemaga, 2) Ettevalmistus iseseisvaks eluks mõjutavatest teguritest, 3) Eluks vajalikud oskused ja teadmised, 4) Noorte ja perevanemate hinnangud ning võimalikud probleemid. Uuringus osales kaks perevanemat (üks Rakvere asenduskodust, teine Tudulinna asenduskodust) ning 5 noort (Rakvere- ja Tudulinna asenduskodust). Tulemuste selgitamiseks on kasutatud intervjuudest saadud tsitaate, mis on tähistatud töös kursiivkirjas ning tekstist välja jäetud sõnad või laused tähistatakse märkega /.../. Intervjueeritavad on tulemuste analüüsis tähistatud lühenditega PV1, PV2, N1, N2, N3, N4, N5.

4.1 Üldiselt asenduskodust ning suhetest perevanemaga

Esmalt tõid kasvandikest intervjueeritavad välja, kuidas mõistavad nemad asenduskodu eesmärgi ning mis see nende jaoks üldse tähendab. Kõik vastajad tõid välja, et asenduskodu eesmärk on pakkuda kodu, teatud põhjustel ei ole võimalik enda bioloogilise perega koos elada. Sotsiaalkindlustusamet defineerib asendushooldusteenust järgmiselt: Asendushooldusteenuse on tavaliselt määratud lapsele kas lühi- või pikaajaliselt, mille jooksul peavad olema tagatud lapse heaolu ja turvalisus, samas on oluline, et oleks tagatud lapse põhiõigused ja laps kasvataks turvalises keskkonnas ning, et lapse ettevalmistamne iseseisvaks eluks toimuks regulaarselt, et toimetulek oleks võimalikult lihtne ja piisav. Asendushooldusteenust korraldab kohalik omavalitsus ning kohalik omavalitsus on lapse seaduslik eestkostja. (Sotsiaalkindlustusamet, 2023)

„Pakkuda kodu, kui oma kodus ei ole võimalik miski pärast elada“ (N1)

„Elada seal kodus, kui vanemad ei tule hoolitsemisega toime“ (N4)

Selgus, et eri vanuses, kui ka erisoost kasvandikud defineerivad asenduskodu sarnaselt, üldjuhul on noorte jaoks siiski kõige olulisem roll pakkuda kodu. Noortest tõid peaaegu, et kõik välja, et elavad asenduskodus sellepärast, et bioloogilised vanemad ei ole teatud põhjustel nende eest hoolitsema.

Kui lapse eraldatakse perest ja ta satub asenduskodusse, hakkavad tema eest hoolt kandma perevanemad. Perevanem on isik, kes elab noortega asenduskodus vähemalt viis ööpäeva järjest ning

kalendrikuus viibib minimaalselt asenduskodus kohapeal kümme ööpäeva. Perevanem on lapse jaoks turvaline isik, võiks isegi öelda, et mingimääral vanema eest, täidab ajutiselt vanemarolli, kui vanemad ei saa lapse jaoks olemas olla. Perevanema peamised ülesanded on majapidamise eest vastutamine ja tulude ja kulude tasakaalus hoidmine. Perevanem kaasab igal võimalusel lapsi igapäeva ülesannetesse, näiteks pesu peamine, söögi valmistamine, koristustööd, erinvatesse aiatöösse (lehtede riisumine, muruniitmine). Perevanem peaks olema nagu sõber või mentor, samas on oluline ka piire seada ja elutarkusi õpetada. Kõige olulisem on perevanemal muidugi usalduslikke suhete loomine kus laps saaks ennast vabalt tunda ning oma mõtteid/emotsiooni väljendada. (Tallinna Lastkodu, 2023). Kõik vastanud saavad perevanematega läbi. Kolm vastanut tõdes, et saab paremini läbi ühe perevanemaga, kui teisega, samas tuuakse välja, et mõlemaga on head ja toetavad suhted, kui ühe perevanemaga on parem klapp. Kaks vastajat ütles, et saab mõlema perevanemaga hästi läbi, et ei eelistata üht perevanemat teisele, mõlemad on just kui vanema eest.

„Üldiselt saan hästi läbi aga vahel ajavad mõned asjad närvi /.../.“ (N1)

„Pigem on suhted head, kuid vahel esineb erimeelsus.“ (N2)

Vastustest võib tõdeda, et perevanemal on siiski oluline roll, kas suheldakse rohkem või vähem. Nagu ka tava perekondades on ka asendushooldusel peres lahkkelisid ja probleeme. Oluline on, et olemas isik, keda saab usalda ja kes tekitab noorte jaoks turvalise ja hoitud tunde.

4.2 Ettevalmistusest iseseisvaks eluks mõjutavatest teguritest

Lapse loomulik kasvukeskkond on tema perekond. Palju lapsed ei saa kasvatada nendes perekondades, kuhu nad on sündinud (Sarv, 2021). Oma päritolu perekonna kasvamise eeldus on see, et lapsel on rahuldatud tema kõik vajadused (stabiilne ja turvaline keskkond, söök, riided, elamistingimused), kus saab lapse arendada eakohaselt. Vanematele on samuti kehtestatud seadused, mille järgi on neil õigused ja kohustused laste ees. Laps eraldaks bioloogilisest perest äärmistel juhtumistel. Laps võidakse päritolu perekonnast eraldada erinevatel põhjustel, näiteks vanema surma tõttu või halbade elutingimuste tõttu. Äärmuslikud juhtumid on need, kui laps eraldatakse perest väärkohtlemise või hooletusse jätmise tõttu. (Humphreys, 2019). Lapse arengus on olulisel kohal säilitada suhted bioloogiliste vanematega. Viiest vastajast kõik suhtlevad oma bioloogiliste vanemaga/vanematega. Kolmel vastanust suhtlevad mõlema vanematega tihedalt, üks vastaja suhtleb, vaid enda emaga ning üks vastaja suhtleb harva enda vanematega, kuid siiski suhtleb.

„Suhtlen enda bioloogiliste vanematega, kuid ma ei ela erinevatel põhjustel nende juures. Käin neil külas ja minu õed ja vennad elavad seal /.../.“ (N1)

„Suhtlen enda emaga, emal on alkoholi probleemid, käib mul asenduskodus külas, kuid elada tema juures ei tahaks /.../.“ (N2)

Vastustest nähtub, et noorte jaoks on siiski oluline suhelda enda bioloogiliste vanematega, pole oluline, millisel kujul suhtlus on. Oluline on, et keegi helistaks ja tunneks huvi nende tegemiste kohta. Perevanemad samas ütlesid, et pigem on see pinnapealne suhtlus, et erilist hoolt ja armastust ei tule tavaliselt päritolu perekonna poolt, aga vanemad on siiski olulised, ei ole vahet, millisel määral nad olemas on.

Autor on võtnud lõputöö üheks alusteorriaks-kiindumusteooria. Kiindumusteooria kohaselt on väga olulisel kohal varases eas tekkinud kiindumussuhted. Vanema läheduses olemine tagab lapse vajaduste rahuldamise ning keskkonnaga kohanemise. Bowlby kiindumusteooria põhi fookuses on kättesaadavad emad, kes vastutavad oma laste vajadustele ning loovad turvatunde (Cherry, 2020). Viiest vastajast kõigil olid säilinud suhted vanematega/vanemaga, kes suhtleb vähem, kes suhtles rohkem. Üks vastaja suhtles enamjaolt vanemaga telefoni teel, kolm vastajat suhtlesid vanematega rohkem, külastasid vanemaid ning vanemad külastasid neid, üks vastaja külastas oma vanemad vahete vahel ise.

„/.../vanemad külastavad mind asenduskodus, tihtipeale suve aegadel.“ (N5)

„Suhtlen vanematega telefoni teel, nad ei ole huvitatud mulle külla tulemast, ma ise ei taha enda kunagisse koju minna /.../.“ (N3)

Võib järeldada, et enamus vastajatest siiski külastab oma vanemad, vahel kas pikemaajalise vältel või lühema. Laste jaoks pigem siiski on olnud käia enda päritolu perekonna juures. Üks vastaja tõi, vaid välja, et eelistab mitte külastada perekonda, kuna on halvad mälestused sellest ajast, kui elas koos vanematega.

Sotsiaalministeeriumi poolt korraldatud uuringut selgus, et sageli ei tule asendushoolduselt pärit noored eluga iseseisvalt toime ning võivad sattuda riigi poolt ülalpeetavatesse hoolekandeesututesse, nagu näiteks kodutute varjupaikadesse ja vanglatesse. Lisaks selgus uuringust veel, et kohaliku omavalitsuse spetsialistid on hinnanud noorte valmisolekut väga madalaks. Peaaegu pool vastajate

kogu arvust ehk 45% vastajatest väitis, et asenduskodust pärit noored ei saa iseseisva eluga hakkama, 29% vastajatest leidis, et asendushoolduselt pärit noored saavad iseseisvalt suurepäraselt ilma kõrval abita hakkama ning 17%, et nende toimetulek ja hakkamist saab hinnata rahuldava tulemusega (Osila, Turk, Biin, Piirits, Annist & Masso, 2016). Kui laps eraldatakse päritoluperekonnas, saab kohalik omavalitsus kohtu otsusest tulenevalt eestkostjaks, kui ei leita, kedagi teist füüsilisest isikust eestkostjat. KOV vastutab päritoluperest eraldatud lapse edasise elukoha, lapse kasvatamise ning hooldamise korra eest (Sotsiaalkindlustusamet, 2013). Perevanemalt küsitud, milline peaks olema nende arvates kohaliku omavalitsuse roll noore kasvandiku elus. Mõlemad perevanemad toovad välja, et kohalik omavalitsus võiks osaleda rohkem lapse elus. Tihti peale on teadmised lapsest vaid pealiskaudsed (nimi, vanus).

„ /.../. Ilmselt võiks kohaliku omavalitsuse poolt olla ka rohkem tuge ellu astuva noore jaoks. Juba enne asenduskodust lahkumist võiks luua noortele tugisüsteemi ja aidata leida elamispind, mis ei soodusta vanadesse mustritesse langemist.“ (PV2)

Antud küsimuse vastust on väga hea seostada süsteemiteooriaga. Süsteemiteooria põhimõtteks on see, et keskkond on terviklik ja kõik astmed mikrotasandist (perekond, lapsed, omavahelised suhted) makrotasandini (normid, üldised hoiakud, seadused ning ka väärtushinnangud näiteks vägivalla suhtes) on omavahel seotud. Ei saa väita, et kõik on terviklik, kui asenduskodus pühendab täielikult ennast lapse heaolule ja kohalik omavalitsus ei panusta piisavalt. Kui asenduskodus on kursis lapse kõikide probleemide kui igapäeva elulise teemadega, siis kohalik omavalitsus teab, vaid nime ja vanus.

4.3 Eluks vajalikud oskused ja teadmised

Casey Family Programs on USA-s ennetuse, korraldamise ja arendamisega tegelev sihtasutus. Antud sihtasutus liigitas iseseisvaks eluks teadmised/oskused järgmisesse seitsmesse kategooriasse: 1) argioskused- menüü planeerimine, toiduainete ostmine ja toidu valmistamine, koristamine; 2) majutus, transport, toetused/teenused- eluaseme leidmine, võimalused ja kulud, erinvate toetuste ja teenuste leidmine, abi küsimine, info leidmine; 3) enesehoolitsus- isiklik hügieen, vaimine ja füüsilise tervise toetamine, alkoholi, narkootikumine ning tubakatoodete tarvitamine, arstivisiitidele

registreerimine; 4) suhted ja seksuaalne käitumine- täisväärtuslikud suhted, intiimne elu partneriga, rasestamine, erinevad sugulisel teel levivad haigused, vanemlikud oskused; 5) majandamine rahadega- maksud, raha teenimine, säästmine, eelarve planeerimine ning erinevad maksud ja kohustused, näiteks elektri- ja veearve; 6) sotsiaalne areng- eneseareng/enda väärtustamine, suhtlemine ja suhted ja hovid ning viimaseks 7) töö ja õppimine- karjääriplaneerimine, hariduse olulisus, töötamine, õpioskused ning info erinevate võimaluste kohta. Uuringus osalenud noortel paluti hinnata ja kommenteerida erinevaid teadmisi ja oskusi eelmainitud valdkondades. (Casey Family Programs, 2001).

MTÜ Maria ja lapsed asenduskodus valmistatakse ise toitu. Asenduskodudes on olemas köögis ja söögi valmistamiseks vajalik tehnika ja vahendid. Üldjuhul on kodudes tehtud nädalamenüüd, mille järgi valmistatakse toitu. Uuringu käigus selgus, et noored osalevad mingil määral toidu valmistamises, kuid üldjuhul suurem huvi toidutegemise vastu siiski puudub.

„/.../ oskan süüa teha, kuid see väga ei meeldi mulle.“ (N1)

„Aitan perevanemal mingeid asju hakkida või ette valmistada, aga mulle pigem ei meeldi süüa iseseisvalt valmistada/.../“ (N3)

Kõik noored vastasid, et on varemalt kokku puutunud vähesel/suurel määral toidu valmistamisega. Menüü planeerimisel eelistasid noored pigem lihtsaid ja koduseid roogasid, mis ei ole eriti keerukad ning mille peale ei lähe ajaliselt kaua aega, toodi ka pool fabriikaat toidukaupasid välja.

„Menüü planeerimisega saan hakkama. /.../“ (N1)

Uuringus viiest osalejast viis puutub aktiivselt kokku riide pesemine ja koristamisega. Noored koristavad oma tubasid ise ja aitab ka teiste eluruumide korrashoidu, ms tähendab ühtlasi seda, et lepitakse kokku, kes kuidas mingitesse tegevustesse panustab.

„ /.../. Ka perekordus peame nädalas korras tegema oma toas suurpuhastust. Riideid pesen samuti ise. /.../“ (N4)

Järgneval uuriti noortelt, kas nad on teadlikud, kus nad on teadlikud eluasemetega seotud küsimustega, erinevad transpordivõimalused ning toetused teenused. Tihti peale tuleb noortel arvestada sellega, et iseseisvasse ellu astumisel ja esimese eluaseme leidmisel ei pruugi elamispind olla selline nagu asenduskodus. Alustades kokast, kes igapäevaselt süüa teeb, pesu pesemisest ning

lõpetades elamispinna küttekehaga, milleks võib olla ahi (Osila, Turk, Biin, Piirits, Annist & Masso, 2016).

Viie vastajast kolm oli teadlikumad, olid varasemal elanud ühiselamus, üks oli kirjutanud hobistipendiumi jaoks, kuid samas tõdeti, et ei teata, kui suured on näiteks vee- ja elektriarved. Kaks vastajat ei olnud teadlikud eluasemega seotud küsimustega, transpordivahendite kasutamise poolt toodi välja rongi- ja bussiliikluse kasutamist.

„Olen kursis kuludega ning olen elanud natukene aega omaette ühiselamus ja see on aidanud planeerida oma kulusid ja olen nendega paremini kursis. Perevanemad on samuti rääkinud ja olen kirjutanud nt hobistipendiumi ja saanud selle kaudu kogemuse, kuidas midagi taotleda. /.../“ (N1)

„ /.../. Kui lähen oma sõpradele külla, siis kasutan ühistransporti ja olen ka hindadega kursis. /.../“ (N4)

Üldjuhul tuleb välja, et noored on vähe teadlikud sellest, kus leida elamispind või näiteks, mis toetused/teenuseid on neid võimalik taotleda näiteks kohaliku omavalitsuse poolt, mis aitaks neid eluga paremini toime tulla.

Noored harjunud elama teadmisega, et raha pärast nad muretema ei pea, sest selle eest vastutavad perevanemad. Küll aga ei tähenda see seda, et noored peaksid arvama, et raha tuleb lihtsalt ja selleks ei pea midagi tegema. Tihtipeale ei arvesta noored sellega, et raha teenimise taga on kohustused kanda rahalisi väljaminekuid, näiteks kulud eluasemel, laenu, toit jne. Asenduskodus olevate noortelt on katus peakohal, riided selja ja toit laul ehk võibki tunduda, et elu on väga lihtne. Üks noor viie käib ise tööl ja on veidikene säästnud, samas on noorel järelmaksu kohustus. Üks noor on suviti käinud malevas tööl ja aidanud kohalikel näiteks puid laduda ja sellega raha teeninud, ülejäänud kolme noore rahaks on taskuraha, mis neile iga nädal antakse.

„ /.../. Käin ka ise tööl ja olen säästnud ning eesmärgid enda jaoks paika pannud. /.../, võtsin küll ühe järelmaksu, kuid perevanem aitas mul sellega tegelda ja seletas mulle, miks see mõistlik lahendus ei olnud.“ (N1)

„ Saan iga nädalaselt taskuraha, mis on vastavalt vanusele. /.../. See summa võiks suurem olla. „ (N5)

Rahatarkus on üks nendest teemadest, mis on edu saavutamisel ja edukas olemise juures üks alustala. Seetõttu on oluline, et noorte ümber olevad perevanemad teadvustaksid endale rahatarkuse olulisust ning saaksid aru, et neil saadud teadmised suunavad noored vastutustundlikumalt rahaga ümberkäima. (Raha 24, 2023)

Järgnevalt ongi hea analüüsida töö tegemist ja õppimist. Kuna haridus on kõige alus, mida kõrgem on haridus seda rohkem on noortel võimalusi. Haridusest ja teadmistest sõltub, milliseid valikuid saab noor teha tööturul. Uuringus osalevatest noortest oli ühel keskharidus, kahel oli omandamisel kesk- või keskeri haridus ning kaks tk õppisid põhikoolis. Haridus on noorte jaoks oluline. Noored tõid välja tööotsingute puhul internetisaide, kaks uuringus osalejat tõid välja Töötukassa.

„Koolis oli karjäärispetsialist ja SEB on teinud nende teemadel infotunde. Käin üle poole aasta tööl ja olen kohusetundlik. /.../“ (N1)

„Hetkel õpin põhikoolis. /.../. Tulevikus saan pöörduda näiteks Töötukasse poole. /.../“ (N3)

Perekond on iga inimese jaoks üks kõige olulisemaid väärtuseid. Tavaliselt antakse kodust kaasa mingid väärtused, hoiakud, tõekspidamised, samuti mõjutab perekond noort väga palju isiksuse kujunemisel, sotsialiseerumisel ning igapäeva arengus ja õppimises. Sotsiaalne areng on olulisel kohal noore individuaalseks arenguks ning on oluline, et noor mõistaks mis on ühiskondlikuks toimimiseks olulised teadmised ja oskused (Krull, 2009). Nagu Bowlby toob välja, et varajases eas on olulisel kohal suhted vanematega, samuti on sotsiaalses arengus oluline suhtlus vanema ja lapse vahel. Laste arengus on väga olulisel kohal temaga suhtlemine ja suhted, see on üldjuhul vanema reguleerida, milliseks kujunevad lapse suhted. Samuti on olulisel kohal esimestel elusaastel kujunenud suhted, mida on tulevikus keeruline muuta ja parandada (Sepp, 2010). Suhtlemine on kõige alus, lisaks veel otsust tegemine ja vastutuse võtmine. Samas asendushooldusel ei puutu noored tihti peale kokku asjaajamistega, asjaajamine käib tavaliselt läbi kolmandate isikute. Uuringus osalejatest kõik tõid välja, et neil on mingid hovid, millega nad tegelevad. Üks noor tõi välja, et ta kardab ametlikke inimestega suhelda, et see tekitab hirmu, äkki ütleb midagi valesti. Kaks noort on aktiivsed suhtleja, üks noor peab töökoha põhiselt palju suhtlema ja suhtlemisega probleem pole. Üks vastaja tõi välja, et tegeleb enda probleemidega hetkel ja käib teraapias.

„Käin erinevates teraapiates, mis on aidanud mul ennast rohkem leida. /.../“ (N4)

Süsteemiteooria kohaselt on võimaliku ette kujutada suhteid astmeliselt laieneva süsteemina, kuhu on kujutatud lapse ja keskkonna vahelised suhted. Kõik süsteemid (individuaalsed, psühholoogilised jne) on omavahel seotud, iga aste annab midagi juurde, et kokku saaks tervik. (Tulva & Viiralt, 2001, lk 28). Sellest väitest tulevanalt võibki seostada, kui lapsega ei ole varasemalt juba suhelda ja õpetatud, siis võivad tulevikus olla teatud puudused, teatud valdkondades.

Järgnevalt olekski hea käsitleda järgmist teema nagu enesehoolitsus, mille alla kuulub isiklik hügieen, vaimne ja füüsiline heaolu, arstivisiidid ning alkoholi narkootikumide tarvitamine. Viiest vastajast viis ütlesid, et alkoholi, narkootikumide ja tubakatoodete tarvitamisega seoses kokku puutunud koolis, on toimunud erinevaid loenguid antud teemadel, lisaks on mõlemas asenduskodus perevanemad rääkinud antud teemadel. Tarvitamisharjumusi ei maininud ükski kasvandikest noor. Üks noor viiest tegeleb vaimse tervise probleemidega nagu ka eespool uuringus mainitud. Neli noort toob välja, et arstivisiidi aegu paneb tavaliselt perevanem ja vastuvõtul käiakse samuti perevanemaga. Üks noor paneb endale ise aegu arstide juurde, kui on olnud vajadust.

„ /.../. Arstivisiitidel käin tavaliselt koos perevanemaga ja tema registreerib sinna aegu. Alkoholi, narkootikumide ja tubakatoodete tarvitamisest on räägitud koolis ja ka perekodus on see teemaks olnud.“ (N5)

Antud küsimuse vastust võib seostada kiindumusteooriaga, mille kohasel iseloomustab kiindumusteooriat spetsiifilisus- kiindumuskäitumine on suunatud kindlate isikute suunas, tavaliselt on lapsel kindlad inimesed eelisjärjekorras. Ehk noored on pigem vastuste andnud igasugustel asja ajamistel perevanemate, sest nad usaldavad neid.

Suhted ja seksuaalsus on samuti oluline teemad mida tuleb käsitleda juba noorelt. Seksuaalsusest on mõjutatud inimese mõtted, fantaasiad, ihad, uskumused, suhtumine, väärtushinnanud, käitumine, tavad, rollid ning suhted. Seksuaalkäitumist kogevad kõik inimesed, sõltumata vanusest, isiklikest suhetest ning seksuaalsest aktiivsusest. Seksuaalsus on mitmekesine ning see avaldus inimestel erinevalt ja isesuguselt. (Hiv, 2023). Üks vastajatest ütles, et on ainult telekast näinud selle teemaga seotud asju ja nt internetis igasuguseid algatus/reklaame. Kaks vastajat olid käinud spetsialistide vastuvõtul. Ning kaks vastajat avaldasid, et on olnud seksuaalses vahekorras.

„Nendest asjadest on räägitud koolis ja ma olen käinud seksuaaltervise kliinikus visiidil. Oskan ennast kaitsta ja olen kursis nende asjadega“ (N1)

Seksuaalsuse teemad võib samuti seostada süsteemiteooriaga. Süsteemiteooriat iseloomustab mitmekülgne lähenemine, võetakse arvesse nii psühholoogiliste, individuaalsete, ühiskondlike kui ka keskkondlike tegureid. Noorte seksuaalsus on seotud erinevate aspektidega, mis on eelmainitud. Sõltub väga palju, kui küps on noor ise, milline on näiteks sõprade poolne surve või kus keskkonnas elatakse.

4.4 Noorte ja perevanemate hinnangud ja võimalikud probleemid

Sageli ei olegi isesvasse ellu astuvate oskused ning teadmised piisavad, et elus hakkama saada, ning sageli ka sellepärast satutakse halvale teele vaid elutingimused ei ole piisavalt head. Töötasin ka ise asunduskodus, nägin, et lastel oli ülesanded, mida nad pidid tegema. Ülesanneteks olid näiteks koeraga väljas jalutamine või siis koristamine või nõude pesemine. Koristamine ja nõude pesemine on eluks vajalik oskus. Aga siiski, mõtlesin mina sellepeale, et kas nad oskavad näiteks nädala toidumenüüd ette planeerida või poes käia ja teha võimalikult ratsionaalseid otsuseid. Või siis näiteks ID-kaardi tegemine või pangakaardi taotlemine. Sest seal asunduskodus oli ka täisealisi. Aga need eluks vajalikud oskused ning teadmised tehti kõik nende eest ära. Uuringu käigus küsitud on nii perevanematelt kui noortelt, mis on peamised probleemid noortel iseseisvas elus ja millised on peamised oskused, millest võib/jääb puudu. Noortest tõi viiest vastajast neli välja, et ei oska hetkel öelda, mis puudused võiksid olla, tähendavad, et perevanemad on nende eest piisavalt hästi hoolitsenud. Tood välja, et kardetakse suhtlemist erinevate ametiisikutega. Üks vastajatest tõi välja, et on hirmud iseseisva elu ees, kuna temal on vanuseliselt see peagi saabumas, märkab ka perevanemate tööd ja nende olulisust.

„ /.../. Ei oska öelda, mis puudu jääb. /.../. Ma ei oska öelda, millest võiks rohkem rääkida.“ (N2)

„Tunnen, et mul on piisavalt oskusi ja teadmisi, aga seda kas mul on piisavalt oskusi ja teadmisi näitab see, kui ma päriselt oma elu hakkam elama. /.../. Ainus hirm on see, et muutusi on liiga palju.“ (N3)

Üks perevanematest tõi samuti välja ametnikega suhtlemise nagu noored ise. Lisaks toob veel välja, et oleneb, kuhu keskkonda noor satub. Nagu ka Payne süsteemiteooria kohaselt on inimeste kõik tegevused/otsused seotud keskkonnaga, keskkond on see mis inimesi ja nende otsuseid mõjutavad. Samuti toob perevanem välja selle, et noortel on liiga kõrged ootused esimese eluaseme või esimese töötasu suhtes. Teine perevanem toob välja toetuse ja ettevalmistuse asenduskodude poolt, päris elus on midagi muud. Ning lisaks on mõlemad perevanemad arvamusel, et keeruline on raha asjadega majandada peagi iseseisvalt alustavatel noortel.

„Enamasti jäävad värskelt ellu astunud noored hätta erinevate asjaajamistega ametnike juures. /.../. Palju oleneb ka keskkonnast, kuhu nad peale ellu asumist sattuvad. /.../. Nagu ka eelnevalt mainitud on probleemid ka rahaga majandamise osas. Ahvatlusi on palju ning võib juhtuda, et suurem summa lüüakse juba esimese nädala jooksul laiaks. /.../.“ (PV1)

Võib järeldada, et noortel on keeruline mõelda sellel, mis probleemid neid võivad elus ees oodata, sest asenduskodus tegelevad perevanemad nende probleemide ja igapäeva küsimustega. Samas tuleb välja, et perevanemad oskavad väga põhjalikult põhjendada, mis on eesootavad tõenäolised murekohad.

Asendushooldusel ja bioloogilises peres elamisel on palju erinevusi kui ka sarnasusi. Peamised sarnasused on need, et kodu on olemas ja pere eest hoolitseb, kas perevanem või lapsevanem. Asendushooldusel oleval noorel on tavapärasest suurem pere, lapsi võib olla kuni kuus. Üks oluline faktor on ka see, et perekond on igavene, siis asendushoolduselt lahkudes, et ole enam nii lähedasi suhteid perevanematega. Perevanemad toob erinevaid erinevusi välja asendushooldusel olevate ja bioloogilises peres kasvavate noorte vahel. Üks perevanem toob välja, et põhirõhk läheb asendushooldusel noorte stabiliseerimisele ja traumadega tegelemisele, lisaks ei pea muretsema arvete tasumisega ning lisaks toob perevanem välja ka selle, et pere on igavene, aga asendushooldus teenus on lõpu kuupäevaga. Teine perevanem toob välja selle, et asendushooldusel olevad noored peavad kiiremini iseseisvuma ja hakkama saama ning enamasti saavad bioloogilises peres kasvanud noored loota rahalisele toele.

„Asenduskodus ei näe lapsed enamasti päriselu ja tavalisi muresid, asenduskodus läheb suurem energia nende stabiliseerimisele ja traumadega tegelemisele. /.../. Samuti on pere suhe igavene, asenduskodu teenus on lõpu kuupäevaga, mis ei tähenda, et nad ei võiks enam asenduskodu poole abi/toe saamiseks pöörduda, kuid siiski on nad edaspidi oma elus ja peavad sellega hakkama saama, võta vastutuse enda elu eest.“ (PV2)

„Asenduskodust ellu astuv noor peab iseseisvuma ja ise hakkama saama kui kodus ellu astuv noor. Oma kodus ja vanemate puhul saab kauem olla laps ning ebaõnnestumiste korral tagasi pöörduda. Enamasti on ka oma vanemate puhul võimalik saada rahalist tuge oma kodu soetamiseks või õppekulude katmiseks.“ (PV1)

Antud vastuste puhul võin järeldada, et asenduskodust ellu astuva noore elu on keeruline, kui enamus otsused tuleb vastu võtta iseseisvalt ning tuleb tegeleda kõikide igapäeva asjadega ilma teiste toeta, on keeruline teha adekvaatseid otsuseid. Bioloogilisest perest lahkunud noorte puhul on asi lihtsam, noored saavad kauem kodus olla, vanemad toetavad rahaliselt, aitavad eluaset soetada, toetvad nii kaua kuni õpetakse.

Autor soovis küsida perevanematelt, kuidas hindavad nemad asenduskodudest saadavat ettevalmisust, mis on hästi ning mida tuleks muuta/parandada. Üks perevanem tõi välja, et tema arvates on kõik piisavalt hästi. Teine perevanem tõi välja, et lapsi kaasatakse igapäeva tegevustesse (menüü planeerimine, poes käimine) ning noored saav kaugemalt õppimisel ise proovida rahadega toime tulla. Probleemsena kohane toob välja rahaga majandamise ning suhtlemisoskus.

„ /.../. Noori kaasatakse igapäevastesse tegevustesse juba varakult (söögi tegemine, koristamine, pesu pesemine) ning teismelised, kes lähevad kaugemale õppima saavad samuti rahaga isemajandamise kogemuse. /.../. Siiski leian, et raha väärtust ja majandamisoskus kipub ellu astuval noorel puudulikuks jääma. Probleeme on ka suhtlemises. /.../. Väga palju oleneb ka sellest, millises seisundis laps/noor meieni jõuab. Mida hiljem ja suurema kahjustusega laps on seda väiksema tõenäosusega õnnestub meil tema tuleviku nimel midagi muuta.“ (PV1)

Kuna perevanemad töötavad igapäevaselt noorte ja lastega, siis näevad nemad kõige paremini mis tuleks muuta töökorraldus poole pealt ja mis on hästi ning mis vajaks muudatusi/tähelepanekuid. Üks perevanematest tõi selle välja, et ei sööda ühiselt laua taga ning probleemid siseste kolleegidega. Teine perevanem toob välja lähtutakse lapsest ja lapse heaolust, loodab, et hakatakse kodusemaks keskkonnaks looma. Perevanema süsteemi toob positiivsema välja. Negatiivsema toob perevanem välja töötasu ning selle, et asenduskodud peavad otsima sponsoreid.

„/.../.Negatiivne on võibolla see, et nagu ka paljudes teiste ametite puhul on tegu tänuväärse tööga, mida võiks paremini tasustada ja riigi poolt toetada. Samuti vajavad paljud asenduskodud suuremate väljaminekure puhul sponsorite toetust ja palju tuleb oma kätega ära teha.“ (PV1)

Viimaseks soovis lõputöö autor mis eesmärgid on asendushooldusel olevatel noortel, näiteks tööalaselt, hariduslikult jne. Viiest vastajast neli soovib kõrgharidust omandada, üks vastajatest oli kahtlen veel. Kõik noored tõi välja, et soovivad töötada töökohas, mis on piisavalt tasuv. Üldiselt tuuakse, et soovitakse õnnelikku ja täisväärtusliku elu elada. Soovitakse tegeleda hobidega, luua peret, paarisuhet, abielu, kodus soetamine, reisimine.

„Tahan elada õnnelikku elu. Tegeleda enda hobidega, õppida, seda mis meeldib, töötada erialal, mis mulle meeldib. /.../.“ (N1)

Nagu ka Bowbly väitis, et lapsepõlves kogetud probleemid saadavad ka täiskasvanu eas, siis saab seostada vastuseid, sellega, et kasvandikud tahavad ise elada paremat elu ja püüda enda lapseas saadud traumasid lahendada, mis on neile tekkinud juba varajases eas. Noorte soovid ei ole eriti suured ega tavapäratud, elementaarselt olulised asjad.

KOKKUVÕTE

Lõputöö on kirjutatud teemal „Asendushooldusel olevate noorte ettevalmistamine iseseisvaks eluks MTÜ Maria ja lapsed näitel“, milles eesmärgiks oli analüüsida MTÜ Maria ja lapsed noorte ettevalmistust iseseisvaks eluks ning vastavalt tulemustele teha ettepanekuid ettevalmistuse parendamiseks. Eesmärgi saavutamiseks ja püstitatud uurimisküsimustele vastuste saamiseks viidi läbi intervjuu perevanematega ja noortega MTÜ Maria ja lapsed asenduskodus.

Töös kasutas autor teoreetiliste lähtekohtadena kiindumusteooriat ja üldist/ökoloogilist süsteemiteooriat. Kiindumusteooria kohaselt on varases eas kiindumussuhted edasises arengus määrama tähtsuseks, võib isegi öelda, et see on kõige aluseks. Lapsed peab tundma, et vanema või hooldaja on valmis reageerimine tema vajadustele ning pakkuvad talle turvatunnet. Kiindumussuhte puudumise kulutab lapse energiat selle taastamisele, püüab ise kõigega hakkama saada, ilma abi küsimata, kuid selle tulemusel võib tahaplaanile jääda näiteks õppimine. Olenemata sellest, et laps on näiteks perest eraldatud, on olulisel kohal suhted bioloogiliste vanematega. Uuringus leidis kinnitust, et suheldakse bioloogiliste vanematega ning külastatakse neid. Laste arengus on olulisel kohal kiindumussuhtes, isegi, siis kui need suhted on neist tekitanud traumasid. Teiseks teoreetilised lähtekohaks oli sotsiaalökoloogiline süsteemiteooria, mille kohaselt, arvestatakse nii psühholoogiliste, individuaalsete, keskkondlike kui ka ühiskondlike tegureid. Süsteemiteoorias on tegemist põhimõttega, et keskkond on terviklik ja kõik astmed mikrotasandist (hõlmab enda alla perekonda, lapsi ja omavahelisi suhteid) makrotasandini (Ühiskonnatasandil vaadelakse näiteks ühiskondlike norme, üldiseid hoiakuid ja väärtushinnanguid vägivalla suhtes) on omavahel seotud. Sotsiaalne interaktsioon on vastastikuse mõjutamise ja kohanemise protsess, mis toimub inimese ja teda ümbritseva keskkonna vahel.

Uuringust selguski, et nii perevanemad nägid asju erinevat moodi, kui ka arvamused samastusid. Näiteks arvasid mõlemad perevanemad, et puudujäägid on rahaasjadega majandamises. Samas üks perevanemad arvas, et nende kasvandikud on hästi ettevalmistunud ja teine jällegi luges ette puudusid. Üldiselt saabki öelda, et inimesed on individuaalselt ja psühholoogiliselt erinevad, ja samuti oli keskkond erinevad, ühed küsimustele vastajad elasid linnas, teised elasid, aga maa keskkonnas.

Uuringu tulemused näitasid, et lisaks lähedastele suhetele vanematega või hooldajaga mõjutavad asendushooldusel olevate noorte ettevalmistus argioskused, erinevad suhted, rahaga ümberkäimine, sotsiaalne areng, haridus ja tuleviku planeerimine. Noorte eluks vajalikud oskused ja teadmised oli lünklikud, kordi käis uuringus läbi, et enim valmistab probleeme rahaga ümber käimine, kardetakse, et ei suudeta arveid tasuda. Samuti oli noored kohati ebakindlad enda tuleviku suhtes, kas leitakse piisavalt tasuv töö. Perevanemad märkisid ära, et suurimatakse probleemideks võivad olla, raha asjadega majandamine, samuti võib tekitada probleeme kui satutakse valesse keskkond ja sõprus ringkond võib viia halvale teele. Samuti arvasid perevanemad, et probleeme võib tekkida suhtlemises ja asjaajamises, kuna palju tehakse ette ära ja puuduvad võibolla kogemused eelnevalt asjaajamises.

Vastavalt läbi viidud uurimistulemustele tee autor ettepanekuid ettevalmistuse parendamiseks:

- Kodudes oleksid võimalikult perekonna sarnases kasvamise tingimused elamiseks, nt kodutööde jaotus, erinevaid ühisüritused, võimalus lasta lapsel ise otsustada mingite asjade üle.
- Hakata võimalikult vara ette valmistama noort isesvaks eluks: näiteks suvised tööl käimised (malevas näiteks), aidata leida sobiv töö, varakult aidata teha otsuseid seoses karjääriga, vajadusel kaasata tegevustesse spetsialiste.
- Tegeleda noorte traumadega, mis on näiteks kodust kaasa tulnud, kaasata samuti spetsialiste erinevaid terapeute, kes aitaksid mõista minevikku ja tegeleda traumadega.
- Informeerida noori, millised järelhooldus võimalused neil on, ning näiteks millised toetusi on neil võimalik saada.
- Et perevanematel oleks ennast võimalus koolitada, osaleda näiteks supervisioonidel, oleksid kõige kaasaegsemad teadmised, samuti oleks oluline, et perevanematel oleks konkurentsivõimeline palk, et ära hoida pidevat töötajate vahetumist.
- Arvan, et tuleks välja töötada mingi mudel, mille järgi perevanemad saaksid lüngad täita, et keskendutakse igale punktile, mis on üleval pool uuringus välja toodud (argioskused, majutus, transport ja toetavad ressursid, enesehoolitsus, suhted ja seksuaalkäitumine, rahaga ümberkäimine, sotsiaalne areng, töö ja õppimine)
- Samuti on üks olulisemaid asju, et antaks noorel võimalust, et ta saaks ise näiteks broneerida arsti juurde aega ning kuidas tehakse dokumente.

Uuringust selgus, et noorte ettevalmistus ei ole iseseisva elu alustamiseks piisav, eelkõige jäävad puudulikuks rahadega ümberkäimine, sotsiaalsed suhted on väga minimaalsed või puuduslikud, on

midagi vähesed ning noori, kellel on küll on bioloogiline pere olemas, kuid nende peale pigem loota ei saa.

SUMMARY

The Bachelor's thesis was written of "Preparation of young people in foster homes for an independent life using the example of the MTÜ Maria and children". The aim of this Bachelor's thesis was to analyze MTÜ Maria and children's young people's preparation for an independent life and also, according to the research results, make suggestions to improve the preparation of young people. Data was collected using interviews, which was conducted with family parents and young people in foster homes.

The author used attachment theory and general/ecological system theory in the theoretical part. According to attachment theory, attachment relationships at an early age are of decisive importance in further development. Children need to feel that a parent or a caregiver is ready to respond to their needs and provide them with a sense of security. Relationships with biological parents are substantial even if the child has been removed from the family. The study confirmed that children in foster homes communicate with and visit their biological parents. Affectionate relationships play an important role in children's development, even if these relationships have traumatized them.

Another theoretical point of departure was the social-ecological system theory, which is according to psychological, individual, environmental and societal factors. System theory principle is that the environment is complete and all levels from the micro level (including family, children and mutual relationships) to the macro level are interconnected. Social interaction is a process of mutual influence and adaptation that takes place between the person and the environment around him.

The research revealed that both foster home workers saw things differently, but there were also opinions when they both agreed. For example, both foster home workers thought that the deficits were in financial management and at the same time one of the caretakers thought that their nurseries were well prepared, when the other saw shortcomings. In general, people are different individually and psychologically. The environment around them is also different, some of the respondents lived in the city, others lived in the countryside.

The skills and necessary knowledge are incomplete for young people who have been growing up in a foster home. Most common problem for them was handling the money and finding a profitable job in the future. Foster home workers noted that the most likely can cause problems handling money, wrong environment and independent management.

Author's suggestions for improving the preparation:

- Similar growing conditions for living, for example distribution of homework, different events, give the child the freedom to decide some things on his own.
- Start preparing for an independent life as early as possible: for example going to work in the summer, helping to find suitable jobs, helping to make career decisions, involving specialists in the activities.
- It would be important to have the opportunity to live with a foster family for a period of time to get a better overview.
- To deal with traumas that have come from home, for instance to involve specialists and therapists, who would help understand the past and deal with traumas.
- To inform young people about the available aftercare options and all possible subsidies they can receive.
- Fostering home workers should have the opportunity to train themselves, for example, participate in supervisions, to have the most modern knowledge. It would also be important that the foster home workers have a competitive salary, to prevent a constant change of employees.
- A model should be developed for fostering home workers to focus on each of the points outlined in the above half of the survey (everyday skills, accommodation, transport, support resources, selfcare, relationships and sexual behavior, money management, social development, work and study).

The study revealed that the preparation of young people is not sufficient to start an independent life. The biggest shortcomings are the ability to handle money and social relationships.

VIIDATUD ALLIKAD

Arnett, J. J. (2014). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. Oxford University Press

Bowlby, J. (2005a). *The Making and Breaking of Affectional Bonds*. London; New York: Routledge

Cantwell, N., Gale, C., McGhee, K. & Skinner, K. (2019). *Noorte ettevalmistamine asendushoolduselt lahkumiseks*. Kasutamise kuupäev 17.04.2023, allikas https://www.sos-childrensvillages.org/getmedia/33888f00-a19e-4a0b-98c1-a74f35377604/practice_guidance_EST_web.pdf

Casey Family Programs. (2001). *Ready, set, fly! A parent's guide to teaching life skills*. Kasutamise kuupäev 21.02.2023, allikas http://www.casey.org/media/CLS_ResourceGuides_subdocs_ReadySetFly.pdf

Cherry, K. (2020). *Biography of Psychologist John Bowlby*. Kasutamise kuupäev 21.02.2023, allikas <https://www.verywellmind.com/john-bowlby-biography-1907-1990-2795514>

Driscoll, J. (2013). *Supporting Care Leavers to Fulfil their Educational Aspirations*

Eesti Asenduskodu Töötajate Liit. (2023). *Asenduskodu*. Kasutamise kuupäev 17.01.2023, allikas <http://www.eatl.ee/kasulikku/moisted/asenduskoduteenus/>

Eesti asenduskodu töötajate liit. (2023). *Mõisted*. Kasutamise kuupäev: 17.02.2023, allikas <http://www.eatl.ee/kasulikku/moisted/>

Geenen, S., Powers, L. (2007). *Tomorrow is another problem: The experiences of youth in foster care during their transition into adulthood*.

Hiv. (2023). *Seksuaalsus*. Kasutamise kuupäev 20.03.2023, allikas <https://www.hiv.ee/seksuaalsus/>

<https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>

Humphreys, L. K. (2019). *Future Directions in the Study and Treatment of Parent–Child Separation*

Jones, L. P. (2014). *The role of social support in the transition from foster care to emerging adulthood*. *Journal of Family Social Work*

- Kalmus, V., Masso, A., & Linno, M. (2015). *Tartu Ülikool*. Kasutamise kuupäev: 12.03.2023, allikas Krull, E. (2009). *Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Lagerspetz, M. (2017). *Ühisakonna uurimise meetod*. Tallinn: TLÜ Kirjastus
- Marshall, N. (2018). *Kiindumussuhe. Käsiraamat õpetajatele*. Tallinn: MTÜ Igale Lapsele Pere.
- Osila, L., Turk, P., Biin, H., Piirits, M., Anniste, K., Masso, M. (2016). *Asendushooldusel elluastuvate noorte uuring*. Kasutamise kuupäev 22.02.2022, allikas https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/asendushooldus_loppraport_praxis_final.pdf
- Payne, M. (1995). *Tänapäeva sotsiaaltöö: kriitiline sissejuhatust*. Tallinn: The Macmillan Press Ltd.
- Payne, M. (2005). *Modern Social Work Theory*. Great Britain
- Praxis. (2016). *Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring*. Kasutamise kuupäev: 22.02.2023, allikas http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/03/2011_Asenduskodu_noored.pdf
- Raha 24. (2023). *Rahatarkus. Mida peaksid sellest teemast lapsed teadma?* Kasutamise kuupäev 20.03.2023, allikas <https://www.raha24.ee/et/rahablogi/rahatarkus-lapsed/>
- Riigiportaali. (2023). *Lapsendamine, eestkoste, asendushooldus ja turvakodu*. Kasutamise kuupäev 05.04.2023, allikas <https://www.eesti.ee/et/perekond/vanemateta-lapsed-ja-laste-turvalisus/lapsendamine-eestkoste-asendushooldus-ja-turvakodu#turvakodu>
- Riigiteataja. (2004). *Sotsiaalhoolekande seadus*. Kasutamise kuupäev 17.02.2023, allikas <https://www.riigiteataja.ee/akt/741184>
- Riigiteataja. (2014). *Perekonnaseadus*. Kasutamise kuupäev: 18.02.2023, allikas <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005>
- Rygaard, N. P. (2016). *Kiindumushäirega laps. Praktilise teraapia käsiraamat*. Tallinn: MTÜ Igale Lapsele Pere.
- Samuels, G. M., & Pryce, J. M. (2008). *What doesn't kill you makes you stronger?*

Sarv, M. (2013). *Kohaliku omavalitsuse ja asenduskoduteenuse osutaja roll asenduskodus elava lapse õiguste tagamisel*. Kasutamise kuupäev: 20.02.2023, allikas https://www.oiguskantsler.ee/sites/default/files/IMCE/oigus_kov_ja_asenduskoduteenuse_osutaja_rol_l.pdf

Sarv, M., Kasvandik, L., Mürsoo, A., Olm, A., ... Tammur, A. (2021). Laps ja pere. Teoses: D. Kutsar (toim.) *Lapsed Eesti ühiskonnas*. Õiguskantsleri kantselei.

Sepp, J. (2023). Emotsionaalne ja sotsiaalne areng. Kasutamise kuupäev: 20.03.2023, allikas <https://jmadisson.wordpress.com/2009/06/17/emotsionaalne-ja-sotsiaalne-areng/>

Sotsiaalkindlustusamet. (2023). *Asendus- ja järelhooldus*. Kasutamine kuupäev 22.02.2023, allikas <https://www.sm.ee/et/asendus-ja-jarelhooldus>

Sotsiaalkindlustusamet. (2023). *Asendushooldusel täisealiseks saavate noorte iseseisvumise ja elluastumise toetamine ning järelhooldusteenuse planeerimine ja korraldamine*. Kasutamise kuupäev 21.03.2023, allikas https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/jarelhoolduse_soovituslik_juhend_kohalikele_omavalitsustele.pdf

Sotsiaalkindlustusamet. (2023). *Hoolduspere vaenemaks saamine*. Kasutamise kuupäev 17.02.2023, allikas <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-pered/lastekaitse/hoolduspereks-saamine>

Sotsiaalkindlustusamet.(2023). *Asendushooldusteenus*. Kasutamise kuupäev: 18.01.2023, allikas <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/teenused-programmid/asenduskoduteenus/ida-viru-maakond/3486>

Sotsiaalministeerium. (2023). *Asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte uuring*. Kasutamise kuupäev 10.04.2023, allikas file:///C:/Users/krist/Downloads/Asendushoolduselt%20elluastuvate%20noorte%20uuring_aruanne.pdf

Stein, M. (2004). What works for young people leaving care?

Strömpl, J., Selg, M., & Linno, M. (2012). *Narratiivne lähenemine sotsiaaltööuurimuses*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Tallinna Lastekodu. (2023). *Asendushooldus*. Kasutamise kuupäev 17.02.2023, allikas <https://www.tallinnalastekodu.ee/teenused/asendushooldusteenus>

Tallinna Lastekodus. (2023). *Perevanem*. Kasutamise kuupäev 20.03.2023, allikas <https://tallinnalastekodu.ee/tule-toole/ametikohtad/perevanem>

Tallinna Ülikool. (2020). *Eetika uurimused*. Kasutamise kuupäev: 25.02.2023, allikas https://www.tlu.ee/opmat/ts/TSK6055/uurimuse_kirjutamine/31_nusolek_uurimused_osalemiseks.html

Terviseamet. (2023). *Koroonaviiruse haigus COVID-19*. Kasutamise kuupäev 19.04.2023, allikas: <https://www.terviseamet.ee/et/nakkushaigused-a-u/koroonaviiruse-haigus-covid-19>

Tulva, T., Viiralt, I. (2001). *Võrgustikutöö võimalusi laste- ja pereprobleemide lahendamisel*. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.

Waithaka, E. (2014). Family Capital: Conceptual Model to Unpack the Intergenerational Transfer of Advantage in Transitions to Adulthood

Veisson, M. (2009). *Lapse areng ja seda toetav keskkond*. Tartu: Atlex.

Worldsbest. (2020). *Mis on kiindumusteooria?*. Kasutamise kuupäev 24.01.2023, allikas <https://worldsbest.rehab/et/what-is-attachment-theory>

Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool.

LISAD

Lisa 1. Noortele mõeldud küsimused

Tere

Minu nimi on Kristi Rääst, õpin Tallina Tehnikkõrgkooli teenusmajanduste instituudis 3.kursusel sotsiaaltöö eriala. Olen kirjutamas lõputööd teemal „Asendushooldusel olevate noorte ettevalmistamine iseseisvaks eluks MTÜ Maria ja lapsed näitel“. Töö raamas on planeeritud läbi viia intervjuu kahe perevanemaga ja viie asenduskodu kasvandikuga. Uuringu läbiviimiseks koostan küsimused mind ise ning palun Teie abi vastamisel. Intervjuu jääb anonüümseks ning kasutan vastuseid lõputöö jaoks.

Parimat soovides

Kristi Rääst

1. Sugu
2. Vanus
3. Mis on Teie jaoks asenduskodu eesmärk?
4. Kui kaua olete asenduskodus elanud ja kas olete sealsete tingimustega rahul?
5. Missugused on Teie suhted perevanematega?
6. Kas tunned, et Teie perevanem valmistav Teid piisavalt hästi ette, et asuda isesvasse ellu? Kui ei, siis mis puudu jääb?
7. Kas olete mõelnud kunagi enda bioloogilised vanemad üles otsida ja nendega lähedasi suhteid looma hakata või olete mõelnud peale täisealiseks saamist või kooli lõpetamist nende juurde kolimisest?
8. Kuidas hindate enda teadmisi ja oskusi järgnevates valdkondades:
 - argioskused– mille alla kuulub näiteks toidu valmistamine ja planeerimine, koristamine, pesu pesemine/triikimine, elementaarsed oskused laua taga söömiseks

- enesehoolitsus– sõltuvusainete tarvitamine (narko, alko), vaimne ja füüsiline tervis, enese eest hoolitsemine
 - majutus, transport ja toetavad ressursid) – eluaseme leidmine, võimalused ja kulud, transpordivõimalused, erinevate nt toetused, teenused, info leidmine, valimine, abi otsimine
 - rahaga ümberkäimine– teenimine, maksud, säästmine, erinevad finantskohustused, eelarve planeerimine
 - sotsiaalne areng– enda väärtustamine, kultuuriline taust, kommunikatsioon ja suhted, hobid
 - suhted ja seksuaalkäitumine – anatoomia, täisväärtuslikud suhted, seks, rasestumine ja suguhaigused, vanemlikud oskused
 - töö ja õppimine– karjääriplaneerimine, töötamine, otsustamine, õpioskused ning info erinevate võimaluste kohta
9. Kas tunnete, et olete iseseisvumiseks saanud piisavalt oskuseid ja teadmisi? Või tunnete, et on mingitest oskustest ja teadmistest puudusi jäänud?
10. Mis on Teie arust oskused, mida üks noor peaks teadma? Kuidas Teile neid asenduskodus õpetatakse?
11. Mis on Teie eesmärgid tuleviku suhtes? Näiteks hariduslikult või tööalasel.

Aitäh vastamast!

Lisa 2. Perevanemale mõeldud küsimused

Tere

Minu nimi on Kristi Rääst, õpin Tallina Tehnikkõrgkooli teenusmajanduste instituudis 3.kursusel sotsiaaltöö eriala. Olen kirjutamas miniuuringute teemal „Asendushooldusel olevate noorte ettevalmistamine iseseisvaks eluks“. Töö raamas on planeeritud läbi viia intervjuu kahe perevanemaga ja viie asenduskodu kasvandikuga. Uuringu läbiviimiseks koostan küsimused mind ise ning palun Teie abi vastamisel. Intervjuu jääb anonüümseks ning kasutan vastuseid lõputöö jaoks.

Parimat soovides

Kristi Rääst

1. Kui kaua olete töötanud antud valdkonnas ja milline on olnud Teie kokkupuude asenduskodudega? Kas olete varasemalt töötanud kuskil mujal asenduskodus?
2. Kas olete varasemalt töötanud lastega ja millistes asutustes?
3. Kuidas hindate asenduskodudes saavat ettevalmistust iseseisvaks eluks, mis on hästi ja mida tuleks muuta/parandada?
4. Millised on peamised probleemid noortel isesvas elus?
5. Missugune peaks olema kohaliku omavalituse pakutav abi?
6. Missugused võivad olla peamised erinevused bioloogiliste vanemate juures kasvanud noorte iseseisvumisel ja asenduskodus kasvanud noorte iseseisvumisel?
7. Missugune on Teie arvates Eestis asenduskodude töökorraldus? Mis on hästi ja mis on halvasti ehk mis vajaks Teie arvates muudatusi?

Aitäh vastamast!